

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

Кафедра теорії та історії мистецтва

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

Творчість Марини Соченко як відображення української історичної пам'яті та національної ідентичності

Виконала: здобувачка освітнього ступеня
магістра, II року навчання,
групи мист/маг-24, заочної форми навчання
спеціальності 023 «Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація»
освітньо-професійної програми
«Мистецтвознавство. Теорія та історія мистецтва»
ДОРОХОВА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

Науковий керівник: кандидат філософських
наук, доцент
СОЛЯРСЬКА-КОМАРЧУК ІРИНА ОЛЕГІВНА

Рецензент: канд. філософських наук, доцент
кафедри культурології Волинського національного
університету імені Лесі Українки.
ПРИГОДА ТАМІЛА МИКОЛАЇВНА

Київ - 2026

АНОТАЦІЯ

Дорохова В.В. «Творчість Марини Соченко як відображення української історичної пам'яті та національної ідентичності».

Робота на здобуття освітнього рівня «магістр» за ОПШ «Мистецтвознавство. Теорія та історія мистецтва». – НАОМА, Київ, 2026.

Дипломну роботу присвячено дослідженню творчості сучасної художниці Марини Соченко в контексті української історичної пам'яті та національної ідентичності.

Метою дослідження є виявлення засобів художнього відображення історичної пам'яті та національної ідентичності у творчості сучасної української художниці Марини Соченко.

Актуальність теми зумовлена тим, що творчість Марини Соченко, попри її художню значимість в контексті національного мистецтва досі не була предметом цілісного мистецтвознавчого дослідження. Вагу теми підсилює також те, що Марина Соченко поєднує візуальне осмислення подій новітньої історії України з педагогічною діяльністю в НАОМА. Тому важливим завданням роботи стало збирання, систематизація та аналіз розрізнених джерел про мисткиню.

У дослідженні розглянуто основні етапи життєвого і творчого шляху Марини Соченко: родинне середовище, художня освіта, навчання у Віктора Зарецького, педагогічна діяльність, виставкова практика, громадянська й волонтерська позиції. Проаналізовано твори художниці, у яких поєднуються реалістична основа, академічна школа, увага до портретної схожості та символічне осмислення історичного досвіду.

Визначено, що портрети майданівців, військових, волонтерів, діячів української історії та захисників України формують своєрідний візуальний літопис сучасної української пам'яті. Через ці образи Марина Соченко

показує не лише окремих людей і події, а й ширший досвід національного спротиву, гідності та боротьби за українську державність.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному розгляді творчості Марини Соченко крізь призму історичної пам'яті та національної ідентичності, а також у залученні до наукового обігу інтерв'ю, документальних матеріалів, виставкових джерел, публікацій і репродукцій творів. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів у подальших мистецтвознавчих працях, лекційних курсах, музейних і виставкових проєктах, каталогах та наукових статтях.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Список використаних джерел містить 54 позиції.

Ключові слова: Марина Соченко, українське мистецтво, історична пам'ять, національна ідентичність, Революція Гідності, російсько-українська війна, образ українського захисника, портрет, художня мова.

ABSTRACT

Dorokhova V. V. “The Creative Work of Maryna Sochenko as a Reflection of Ukrainian Historical Memory and National Identity”.

Thesis for obtaining the Master’s degree under the educational and professional programme “Art Studies. Theory and History of Art”. – NAFAA, Kyiv, 2026.

The thesis studies the creative work of the contemporary Ukrainian artist Maryna Sochenko in the context of historical memory and national identity. The aim of the research is to identify the means of artistic representation of these themes in her works.

The relevance of the topic is determined by the fact that Sochenko’s work, despite its artistic significance for contemporary Ukrainian art, has not yet been the subject of a comprehensive art historical study.

The research examines the main stages of the artist’s life and creative path, her education, pedagogical, exhibition, civic, and volunteer activities. Particular attention is paid to works connected with the Revolution of Dignity, the Russian-Ukrainian war, the image of the Ukrainian defender, and the preservation of historical memory.

The scientific novelty lies in the comprehensive study of Sochenko’s work through the prism of historical memory and national identity, as well as in the introduction into scholarly circulation of interviews, documentary materials, exhibition sources, publications, and reproductions of artworks.

The practical significance of the research is the possibility of using its results in further art historical studies, lecture courses, museum and exhibition projects, catalogues, and scholarly articles.

Keywords: Maryna Sochenko, Ukrainian art, historical memory, national identity, Revolution of Dignity, Russian-Ukrainian war, image of the Ukrainian defender, portrait, artistic language.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Стан наукового вивчення творчості Марини Соченко.....	14
1.2. Джерельна база дослідження.....	20
1.3. Методи дослідження.....	24
Висновки до розділу 1	
РОЗДІЛ 2. ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ МАРИНИ СОЧЕНКО	
2.1. Походження, родинне середовище та ранні роки художниці.....	29
2.2. Основні етапи творчого шляху та становлення авторської художньої мови.....	32
2.3. Виставкова й педагогічна діяльність, нагороди та мистецьке визнання...38	
2.4. Громадянська, волонтерська та гуманістична позиція художниці.....	51
Висновки до розділу 2	
РОЗДІЛ 3. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ТВОРЧОСТІ МАРИНИ СОЧЕНКО	
3.1. Історико-культурні мотиви та образна система у творчості Марини Соченко.....	61
3.2. Художня мова та засоби виразності у творчості мисткині.....	67
3.3. Національна ідентичність у символічній мові творів художниці.....	73
3.4. Образ українського захисника у творчості Марини Соченко.....	76
Висновки до розділу 3	
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	84
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ.....	91
ІЛЮСТРАЦІЇ.....	97
ДОДАТКИ	

Додаток 1. Перелік нагород, медалей, дипломів і подяк Марини Соченко...	143
Додаток 2. Інтерв'ю з Мариною Соченко від 09.05.2025	155
Додаток 3. Інтерв'ю з Мариною Соченко від 29.04.2026.....	163

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО – Антитерористична операція

БПЛА – безпілотний літальний апарат

ВУТ – Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка

ЗСУ – Збройні Сили України

ІМФЕ – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського

ІПСМ – Інститут проблем сучасного мистецтва

КВІРТУ – Київське вище інженерне радіотехнічне училище

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МПЗ – морально-психологічне забезпечення

НАМ України, НАМУ – Національна академія мистецтв України

НАН України, НАНУ – Національна академія наук України

НАОМА – Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

НАУ – Національний авіаційний університет

НСХУ – Національна спілка художників України

НХМУ – Національний художній музей України

ППО – протиповітряна оборона

РХСШ ім. Т. Г. Шевченка – Республіканська художня середня школа імені Тараса Григоровича Шевченка

США – Сполучені Штати Америки

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

УІНП – Український інститут національної пам'яті

УНР – Українська Народна Республіка

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

УСС – Українські січові стрільці

ЦСМ – Центр сучасного мистецтва

ВСТУП

Актуальність теми. Питання історичної пам'яті та національної ідентичності в умовах російсько-української війни активно осмислюються у творчості сучасних вітчизняних митців. У періоди суспільних зламів і боротьби за державність мистецтво набуває особливого значення. Воно не лише відображає події свого часу, а й допомагає суспільству осмислити власну історію, цінності, втрати та досвід спротиву. Візуальне мистецтво в цьому контексті стає одним зі способів збереження пам'яті та осмислення української ідентичності.

Особливої ваги ця проблематика набула після Революції Гідності та в умовах російсько-української війни. Події Майдану, воєнний досвід, волонтерський рух і пам'ять про загиблих стали важливими темами сучасного українського мистецтва. У цьому контексті художник постає не тільки як автор образів, а й як свідок свого часу. Його твори можуть фіксувати історичні події, передавати особисте ставлення до них і ставати частиною візуальної пам'яті суспільства.

Творчість Марини Соченко є важливою для дослідження цих процесів, оскільки в ній поєднуються академічна художня школа, реалістична основа, портретна традиція та інтерес до української історії. Окреме місце в її доробку посідають теми народної культури, родинної пам'яті, духовності та сучасної війни. Важливими для цього дослідження є твори, пов'язані з Революцією Гідності, портретами майданівців, військових, добровольців і волонтерів, а також розписами військової каплиці Воздвиження Чесного Хреста Господнього на Аскольдовій могилі в Києві [39; 44; 50; 53]. У цих роботах художниця звертається до теми пам'яті про борців за Україну, образу захисника та спадкоємності української державницької традиції.

Актуальність дослідження визначається також тим, що творчість Марини Соченко досі недостатньо опрацьована в мистецтвознавстві. Попри тривалу мистецьку, педагогічну, виставкову, громадянську та волонтерську

діяльність художниці, її творчий доробок ще не став предметом цілісного наукового аналізу. Наявні матеріали представлені переважно окремими статтями, каталогами, виставковими публікаціями, електронними джерелами, репродукціями творів та інтерв'ю [8; 12; 19; 20; 21; 37; 39; 52; 53; 54]. Вони мають важливе значення для дослідження, але залишаються розрізненими. Тому виникає потреба в їх систематизації, узагальненні та осмисленні в ширшому контексті сучасного українського мистецтва.

Важливим є й те, що Марина Соченко пов'язана з Національною академією образотворчого мистецтва і архітектури не лише як випускниця, а й як досвідчена викладачка [43; 54]. Вона є представницею академічної художньої школи й водночас активною учасницею сучасного мистецького процесу. Тому дослідження її творчості важливе не тільки для вивчення індивідуального доробку мисткині, а й для осмислення ролі викладачів НАОМА у розвитку сучасного українського мистецтва. Окреме значення має також збереження й упорядкування матеріалів, пов'язаних із мистецьким середовищем Академії.

Отже, актуальність теми пояснюється кількома чинниками. Творчість Марини Соченко ще не має цілісного мистецтвознавчого дослідження, а матеріали про її мистецьку, педагогічну та громадянську діяльність залишаються розрізненими. Водночас її доробок дає змогу простежити як у сучасному українському мистецтві осмислюються історична пам'ять, національна ідентичність, події Майдану, досвід війни та образ українського захисника.

Метою дослідження є виявлення засобів художнього відображення історичної пам'яті та національної ідентичності у творчості сучасної української художниці Марини Соченко.

Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань:

– виявити, систематизувати та проаналізувати джерела, пов'язані з життям, творчістю, педагогічною та громадянською діяльністю Марини Соченко;

- визначити джерельну базу та методи дослідження, необхідні для аналізу творчості Марини Соченко в контексті історичної пам'яті та національної ідентичності;
- розглянути основні етапи життєвого і творчого шляху Марини Соченко, зокрема становлення авторської художньої мови;
- проаналізувати педагогічну, виставкову, громадянську та волонтерську діяльність художниці;
- визначити основні теми й мотиви у творчості Марини Соченко, пов'язані з українською історією, народною культурою, родинною пам'яттю, духовністю, Майданом і російсько-українською війною;
- виявити особливості художньої мови мисткині та засоби виразності;
- проаналізувати, як за допомогою портретної характеристики, кольору, композиції, символіки та деталей середовища у творчості Марини Соченко розкриваються образ українського захисника, тема історичної пам'яті та національної ідентичності.

Об'єкт дослідження – творчість сучасної української художниці Марини Соченко.

Предмет дослідження – особливості художньо-образної системи Марини Соченко, які формують авторську візуальну мову, за допомогою якої мисткиня відображає концепти української історичної пам'яті та національної ідентичності.

Методи дослідження зумовлені метою роботи, її предметом та особливостями джерельної бази. У роботі застосовано комплексний мистецтвознавчий підхід, який поєднує аналіз біографічних, історико-культурних, художніх, документальних та інтерв'юєрних матеріалів.

У дослідженні використано такі методи:

- *аналітичний* – для вивчення наукових, мистецтвознавчих, виставкових та електронних джерел, пов'язаних із життям і творчістю Марини Соченко;
- *джерелознавчий* – для опрацювання статей, каталогів, документальних матеріалів, репродукцій творів та інтерв'ю з художницею;

- *біографічний* – для розгляду життєвого шляху Марини Соченко, її художньої освіти, педагогічної діяльності та особистого досвіду, що вплинув на формування творчості;
- *історико-культурний* – для аналізу творчості художниці в контексті українського мистецтва, Революції Гідності, російсько-української війни та сучасних процесів формування національної ідентичності;
- *формально-стилістичний* – для вивчення художньої мови творів Марини Соченко, зокрема композиції, кольору, рисунка, портретної характеристики та живописної манери;
- *іконографічний* – для аналізу образів, символів, атрибутів і мотивів, пов'язаних із темами історичної пам'яті, українського захисника, духовності та державницької традиції;
- *порівняльний* – для зіставлення різних етапів творчості Марини Соченко та виявлення спільних і відмінних рис у її роботах;
- *метод систематизації та узагальнення* – для впорядкування розрізнених матеріалів про художницю та формулювання висновків щодо значення її творчості.

Окреме значення має використання матеріалів інтерв'ю з Мариною Соченко. Вони дали змогу уточнити факти біографії, обставини створення окремих творів, особливості педагогічної діяльності та особисте ставлення художниці до теми Майдану, війни, пам'яті й образу українського захисника.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що *вперше*:

- здійснено спробу комплексного мистецтвознавчого дослідження творчості Марини Соченко в контексті української історичної пам'яті та національної ідентичності;
- систематизовано розрізнені матеріали про життя, творчість, педагогічну, виставкову, громадянську та волонтерську діяльність художниці;
- залучено до наукового опрацювання інтерв'ю з Мариною Соченко, у яких уточнено важливі факти її біографії, художньої освіти, педагогічної практики,

участі в подіях Майдану, роботи з військовими та створення розписів військової каплиці на Аскольдовій могилі;

- розглянуто творчість Марини Соченко як цілісне явище, у якому поєднуються академічна художня школа, портретна традиція, інтерес до української історії, народної культури, духовності та сучасного досвіду війни;
- проаналізовано, як у творах художниці через портрет, колір, композицію, символіку та деталі середовища розкриваються образ українського захисника, тема пам'яті про борців за Україну та ідея національної спадкоємності;
- окреслено значення творчості Марини Соченко для сучасного українського мистецтва, а також для подальшого вивчення мистецької спадщини викладачів НАОМА.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані у подальшому вивченні творчості Марини Соченко та сучасного українського мистецтва загалом. Зібрані й систематизовані матеріали можуть стати основою для наступних мистецтвознавчих праць, наукових статей, лекцій, виставкових проєктів і каталогів.

Окреме практичне значення має впорядкування матеріалів про Марину Соченко як художницю, педагогиню НАОМА та учасницю сучасного мистецького процесу. Результати роботи можуть бути корисними для освітнього процесу Академії, а також для музейної та виставкової діяльності, пов'язаної з вивченням і представленням творчості викладачів НАОМА.

Матеріали дослідження також можуть бути використані під час підготовки курсів з історії українського мистецтва, сучасного живопису, мистецтва періоду Революції Гідності та російсько-української війни, а також у подальших дослідженнях теми історичної пам'яті, національної ідентичності й образу українського захисника в мистецтві.

Апробація результатів. Основні положення дослідження були частково апробовані в науковій статті В. В. Дорохової «Образ воїна в українському живописі 2014–2024 років: теми, ідеї, символи», прийнятій до друку у «Віснику Національної академії образотворчого мистецтва і

архітектури» [4]. Окремі аспекти проблематики образу українського воїна були також представлені в доповіді «Український воїн у творчості живописця Матвія Вайсберга: образ, символіка, інтерпретація» на Міжнародній науковій конференції «Тринадцять читання пам'яті академіка Платона Білецького», що відбулася 29 листопада 2025 року в НАОМА.

Робота виконана самостійно та не містить плагіату

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, списку ілюстрацій, ілюстрацій та додатків. Основний текст становить 79 сторінок. Загальний обсяг роботи – 178 сторінок. Список використаних джерел містить 54 позиції. Ілюстративний матеріал налічує 53 позиції.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукового вивчення творчості Марини Соченко

Творчість Марини Соченко має помітне значення для сучасного українського мистецтва, адже поєднує мистецький, педагогічний і громадянський виміри. Водночас її доробок ще не став предметом цілісного мистецтвознавчого дослідження. У творчості художниці представлені живопис, портрети, пастельні роботи, графічні замальовки, історичні й етнокультурні мотиви, а також твори, пов'язані з Революцією Гідності, російсько-українською війною, образом українського захисника та пам'яттю про загиблих. Наявні матеріали про Марину Соченко представлені переважно окремими статтями, виставковими публікаціями, каталогами, електронними джерелами й інтерв'ю [8; 12; 19; 20; 21; 23; 37; 39; 45; 52; 53; 54].

Творчість Марини Соченко доцільно розглядати в контексті українського мистецтва другої половини ХХ – початку ХХІ століть. Це був час поступового відходу від радянських ідеологічних схем, переосмислення художньої традиції та повернення уваги до національної історії. У мистецтві дедалі важливішими ставали особиста позиція автора, зв'язок із культурною пам'яттю та пошук власної художньої мови.

Для розуміння цього контексту важливими є праці Г. Склярєнко, Л. Смирної, А. Ложкіної, Г. Вишеславського та І. Солярської-Комарчук [3; 13; 27; 28; 30; 32; 34; 35]. У цих дослідженнях розглядаються зміни в українському мистецтві кінця ХХ – початку ХХІ століття, зокрема питання художньої свободи, нонконформізму, «нової хвилі», неоекспресіоністичних тенденцій та розвитку мистецького середовища в добу незалежності. Ці праці не присвячені безпосередньо Марині Соченко, однак вони допомагають окреслити ширший культурний простір, у якому формувалася і розвивалася її творчість.

Проблематика історичної пам'яті й національної ідентичності в українському мистецтві особливо посилилася після здобуття незалежності, а згодом – після Революції Гідності та початку російсько-української війни. Для художників важливими стали теми повернення до власної історії, осмислення травматичних подій, збереження пам'яті про боротьбу за державність, а також пошук візуальних форм, здатних передати досвід сучасної війни. У цьому контексті творчість Марини Соченко є показовою, оскільки в її доробку поєднуються образ конкретної людини, історичний сюжет і громадянська позиція художниці.

Історична пам'ять у сучасному українському мистецтві часто проявляється через звернення до постатей минулого, національних символів, сакральних мотивів, образів борців за Україну та документальних свідчень про події новітньої історії. Національна ідентичність розкривається не лише через зовнішні ознаки – прапор, одяг, військові атрибути або історичні образи, а й через відчуття гідності, належності до спільноти, відповідальності за пам'ять і майбутнє. Окремі аспекти цієї проблематики, зокрема образ українського воїна в живописі 2014–2024 років, були попередньо розглянуті авторкою в науковій статті, присвяченій темам, ідеям і символам у сучасному українському мистецтві [4]. Саме такі ознаки є важливими для аналізу творчості Марини Соченко, особливо її майданного циклу, портретів українських військових і розписів військової каплиці на Аскольдовій могилі.

Окреме значення для дослідження має художня освіта Марини Соченко та її зв'язок з українською академічною школою. Ще до навчання в інституті художниця отримала фахову підготовку в дитячій художній школі на Березняках, Республіканській художній середній школі імені Т. Г. Шевченка, а також у приватній школі Віктора Зарецького. Пізніше вона вступила до Київського державного художнього інституту, нині НАОМА [43; 54]. Така послідовна підготовка важлива для розуміння академічної основи її творчості, тому в дослідженні залучаються праці, присвячені В. Зарецькому

та українському мистецькому середовищу другої половини ХХ століття [1; 2; 18; 28; 30].

Вплив академічної школи важливий не лише як факт біографії художниці. Він допомагає пояснити її постійну увагу до рисунка, портретної схожості, композиції та переконливості образу. У творчості Соченко навіть ті роботи, що виникають у швидких і складних умовах – у госпіталах, на фронті, під час зустрічей з військовими, – зберігають зв'язок із класичною традицією портрета. Це дає змогу розглядати її мистецтво як поєднання академічної основи й безпосереднього документального досвіду.

Серед матеріалів, безпосередньо присвячених творчості Марини Соченко, важливе місце посідають публікації, у яких розглядаються її реалістична манера, етнокультурні мотиви, образи материнства, дитинства, родини та народної традиції. До цього напряму належать статті Г. Міщенко «Реалізм в його ідеалі», «Реалізм Марини Соченко в його ідеалі» та «Глибина етнічної самобутності Марини Соченко» [19; 20; 21]. У цих матеріалах творчість художниці осмислюється через реалістичну основу, увагу до образу людини, етнічної самобутності та зв'язку з українською культурною традицією. Цей пласт її доробку добре репрезентують твори «Любов» 2006 року (іл. 2. 13), «Автопортрет з сином» 2000 року (іл. 2. 11) та «Осінній подарунок» 2000 року (іл. 2. 10), у яких поєднуються родинна тема, жіночий образ, мотив материнства, український одяг, орнаментальність і декоративне трактування кольору. Саме через такі твори простежується зв'язок побутових, родинних і національних мотивів у ранній та зрілій творчості Марини Соченко.

До цієї групи джерел належить також стаття Г. Козаченко «Свята жіночність – материнство», у якій увагу зосереджено на жіночих, родинних і материнських образах у творчості художниці [10]. Ці матеріали важливі для розуміння раннього етапу її доробку, де помітне місце посідають мотиви родини, дитинства, народного побуту, природи та української культурної пам'яті. Водночас вони не охоплюють повною мірою пізніший період

творчості Марини Соченко, пов'язаний із Майданом, війною та образом українського захисника.

Після Революції Гідності в публікаціях про Марину Соченко посилюється увага до її робіт, пов'язаних із Майданом і безпосереднім переживанням історичних подій. Одним із перших таких матеріалів є стаття О. Загаєцької «Євромайдан Марини Соченко», присвячена творам художниці майданного періоду [8]. Значний матеріал подано також у виданні «Обличчя Майдану», де представлено живопис і графічні роботи Марини Соченко, створені під впливом подій Революції Гідності [37, с. 31–42]. У цих творах важливе місце посідають портрети майданівців, образи народних віче, барикад, прапорів, знаків протесту та самої атмосфери Майдану.

Тема Майдану у творчості Марини Соченко розглядається не лише в окремих публікаціях про художницю, а й у ширшому колі матеріалів про мистецтво Революції Гідності. Важливим тут є видання «Майдан від першої особи: мистецтво на барикадах», у якому мистецтво Майдану подано через особисті свідчення учасників та очевидців подій [15]. Окремо варто назвати публікацію Українського інституту національної пам'яті «З галереї портретів Марини Соченко», де йдеться про участь художниці у Революції Гідності та створення великої галереї портретів майданівців з різних регіонів України [7]. Ці матеріали дають змогу розглядати майданний цикл Марини Соченко як художнє свідчення про події новітньої української історії.

Майданний цикл важливий для цієї роботи ще й тому, що саме в ньому виявився перехід художниці від етнокультурної та родинної тематики до безпосередньої фіксації історичного моменту. У цих творах історія постає не як віддалене минуле, а як подія, що відбувається поруч із художницею і вимагає особистої реакції. Тому майданні роботи Соченко можна розглядати як початок нового етапу її творчості, у якому документальність, портретність і громадянська позиція стають особливо важливими.

Публікації, присвячені пізнішому етапу творчості Марини Соченко, показують, що майданна тема стала для неї початком ширшої роботи з

образом українського захисника. У матеріалах про фронтові портрети, волонтерську діяльність і виставки художниці простежується зв'язок між подіями Майдану, початком російсько-української війни та подальшим зверненням мисткині до портретів військових, добровольців і поранених бійців [16; 22; 23; 52; 53]. Зокрема, у публікації Громадського радіо Марину Соченко представлено як першу художницю на передовій, яка створила понад 60 портретів українських військових [23]. Стаття М. Цимбалюка «Пастелі мужності» також пов'язана з виставкою пастельних портретів бійців АТО [52]. Ці джерела важливі тим, що показують: портрети військових у творчості Соченко були пов'язані з її безпосереднім спілкуванням із людьми, яких вона малювала в госпіталях, на фронті та під час зустрічей із військовими й волонтерами.

Важливим доповненням до опублікованих матеріалів стали інтерв'ю з Мариною Соченко, проведені авторкою дослідження [53; 54]. Вони дають змогу уточнити, як від портретів майданівців художниця перейшла до портретів поранених добровольців, військових, бійців різних підрозділів, а згодом – до теми пам'яті про загиблих. Особливо важливо, що в інтерв'ю сама мисткиня пояснює значення портретної схожості, погляду, кольору, атрибутів, середовища та класичної школи в зображенні сучасного захисника [53]. Це дає змогу аналізувати її творчість не лише за зовнішніми ознаками, а й з урахуванням авторського розуміння власної художньої практики.

Окремий комплекс джерел становлять матеріали, пов'язані з розписами військової каплиці Воздвиження Чесного Хреста Господнього на Аскольдовій могилі в Києві. До них належить альбом репродукцій «Розписи у військовій каплиці Воздвиження Чесного Хреста Господнього на Аскольдовій Могилі в Києві» [39], книга Д. Степовика «Здвиженська каплиця на Оскольдовій могилі. Малярство Петра Дейлика і Марини Соченко» [44], а також електронні публікації, присвячені історії створення розписів [11; 50]. У цих джерелах розписи каплиці розглядаються як мистецький і меморіальний

проект, у якому поєднано сакральну традицію, історичну пам'ять і образи борців за Україну різних епох.

Робота над каплицею особливо важлива для теми цього дослідження, оскільки саме тут ідея історичної пам'яті виражена у найбільш концентрованій формі. У композиції поєднано постаті княжої доби, козацької історії, діячів УНР, представників українського національного руху ХХ століття, Героїв Небесної Сотні, добровольців і сучасних військових [39; 44; 53]. В інтерв'ю Марина Соченко підкреслює, що для неї було важливо показати не одну окрему подію, а тяглість боротьби за Україну. Саме тому розпис каплиці можна розглядати як один із ключових творів у контексті теми історичної пам'яті та національної ідентичності [53].

Для цілісного дослідження творчості Марини Соченко важливо враховувати також її педагогічну та науково-методичну діяльність. Офіційні матеріали НАОМА подають інформацію про неї як викладачку Академії [43]. Її методичні рекомендації з формального й колористичного вирішення ескізу та з викладання живопису на першому курсі спеціалізації «Реставрація» показують зв'язок художниці з академічною системою навчання [36; 40]. Про її наукові інтереси свідчать також публікації, присвячені творчій спадщині Миколи Самокиша та Осипа Куриласа, зокрема темі батального жанру [38; 41].

Отже, аналіз наявних джерел свідчить, що творчість Марини Соченко вже частково представлена в мистецтвознавчих статтях, каталогах, виставкових матеріалах, електронних публікаціях та інтерв'ю. Проте ці матеріали мають переважно фрагментарний характер. Одні з них стосуються реалістичної та етнокультурної лінії її творчості, інші – Майдану, фронткових портретів, каплиці на Аскольдовій могилі або педагогічної діяльності. Цілісного дослідження, яке поєднувало б ці напрями й розглядало творчість Марини Соченко крізь призму історичної пам'яті та національної ідентичності, поки що немає. Саме це робить дане дослідження важливим та актуальним.

1.2. Джерельна база дослідження

Джерельну базу дослідження становлять різні за характером матеріали: мистецтвознавчі статті, каталоги, альбоми репродукцій, електронні публікації, офіційні сторінки, інтерв'ю з художницею, документальні матеріали та візуальні джерела. Такий склад джерел зумовлений тим, що творчість Марини Соченко ще не має цілісного наукового дослідження, а матеріали про неї розміщені в різних виданнях, каталогах, медіа та архівах.

Першу групу становлять публікації, безпосередньо присвячені творчості Марини Соченко. До них належать статті Г. Міщенка, Г. Козаченко, О. Ламонової, О. Загаєцької, М. Цимбалюка та інших авторів [8; 10; 12; 19; 20; 21; 52]. У цих матеріалах розглядаються різні сторони творчості художниці: реалістична манера, етнокультурні мотиви, образи материнства, родини, народної традиції, Майдану, українського воїна та пам'яті про сучасні історичні події. Ці публікації важливі для роботи, оскільки вони фіксують рецепцію творчості Соченко в різні періоди та допомагають простежити, які теми привертали увагу критиків і журналістів.

Окреме значення мають джерела, пов'язані з майданним періодом творчості Марини Соченко. До них належать стаття О. Загаєцької «Євромайдан Марини Соченко», видання «Обличчя Майдану», видання «Майдан від першої особи: мистецтво на барикадах», а також електронна публікація Українського інституту національної пам'яті «З галереї портретів Марини Соченко» [7; 8; 15; 37]. Ці матеріали дають змогу простежити, як у творчості художниці відображено події Революції Гідності, образи майданівців, атмосферу протесту та досвід особистого свідчення.

Важливу частину джерельної бази становлять матеріали, присвячені темі російсько-української війни та образу українського захисника. Серед них – публікація Громадського радіо про створення Мариною Соченко понад 60 портретів українських військових, стаття М. Цимбалюка «Пастелі мужності», матеріали НАОМА, I-UA.tv та інші електронні публікації [16; 22; 23; 52].

Вони важливі для розуміння того, як після Майдану у творчості художниці посилилася тема війни, добровольців, поранених бійців, фронтового досвіду та пам'яті про загиблих.

До окремої групи належать джерела, пов'язані з розписами військової каплиці Воздвиження Чесного Хреста Господнього на Аскольдовій могилі в Києві. Це альбом репродукцій розписів каплиці, книга Д. Степовика про малярство Петра Дейлика і Марини Соченко, стаття Д. Костури та матеріал SPILNO про фрески військової каплиці [11; 39; 44; 50]. Ці джерела дають змогу розглядати розписи каплиці як важливий меморіальний і мистецький проєкт, у якому поєднано сакральну традицію, історичну пам'ять і образи борців за Україну.

Для ширшого контексту дослідження використано праці, присвячені українському мистецтву другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Це дослідження Г. Вишеславського, А. Ложкіної, Г. Скляренко, Л. Смирної, І. Солярської-Комарчук та інших авторів [3; 13; 26; 27; 28; 30; 32; 33; 34; 35]. Вони допомагають розглядати творчість Марини Соченко не ізольовано, а в контексті розвитку українського мистецтва, зміни художнього середовища, пошуків національної ідентичності, теми свободи та нових форм мистецького висловлювання.

Важливими для роботи є також джерела, що стосуються художньої освіти Марини Соченко, її зв'язку з НАОМА та українською академічною школою. До цієї групи належать матеріали про Віктора Зарецького, дослідження про мистецтво шістдесятників, видання «Українська академія мистецтва», а також офіційні матеріали НАОМА [1; 2; 18; 43; 47]. Вони дають можливість простежити освітнє й мистецьке середовище, у якому формувалася художниця, а також краще зрозуміти роль академічної основи в її творчості.

Окрему групу становлять власні науково-методичні праці Марини Соченко. Серед них – методичні рекомендації з формального та колористичного вирішення ескізу, методичні рекомендації з викладання

живопису на першому курсі спеціалізації «Реставрація», а також публікації про творчу спадщину Миколи Самокиша та Осипа Куриласа [36; 38; 40; 41]. Ці джерела важливі для розуміння педагогічного досвіду художниці, її ставлення до академічної підготовки, композиції, кольору, живопису та батального жанру.

Значну роль у дослідженні відіграють каталоги, виставкові матеріали та публікації, у яких представлені твори Марини Соченко або згадується її участь у мистецьких проєктах. До них належать матеріали виставок «Україна від Трипілля до сьогодні в образах сучасних художників», публікації про виставку «Держава будується нині», ювілейні виставки, а також інші матеріали, пов'язані з виставковою діяльністю художниці [22; 31; 45; 46; 49; 51; 52]. Вони дають можливість простежити присутність Марини Соченко в сучасному мистецькому процесі та коло тем, з якими її творчість була представлена публічно.

Особливе значення для роботи мають інтерв'ю з Мариною Соченко, проведені авторкою дослідження [53; 54]. Вони є важливими первинними джерелами, оскільки містять відомості, які не завжди представлені в опублікованих матеріалах. В інтерв'ю художниця розповідає про родину, ранні роки, художню освіту, навчання у Віктора Зарецького, викладачів НАОМА, педагогічну діяльність, участь у подіях Майдану, волонтерство, поїздки на фронт, створення портретів військових і роботу над розписами військової каплиці на Аскольдовій могилі.

Інтерв'ю також допомагають зрозуміти авторське бачення власної творчості. Марина Соченко пояснює значення портретної схожості, погляду, кольору, середовища, атрибутів, класичної школи та безпосереднього контакту з людьми, яких вона малює [53; 54]. Тому ці матеріали використовуються не лише для уточнення біографічних фактів, а й для аналізу художньої мови, теми історичної пам'яті, образу українського захисника та національної ідентичності в її творах.

Важливо, що інтерв'ю дозволяють поєднати зовнішній опис творчості з внутрішнім авторським поясненням. Завдяки цьому можна точніше зрозуміти, чому для Соченко важливими є портретність, документальність, швидка робота з натури, контакт із людиною та етичний зміст образу. У цій роботі інтерв'ю розглядаються не як допоміжний матеріал, а як повноцінне джерело, що суттєво доповнює опубліковані публікації.

До джерельної бази належать також документальні та візуальні матеріали: фотографії творів, репродукції, матеріали про нагороди й подяки художниці, афіші, публікації в соціальних мережах, електронні сторінки установ та інші матеріали, подані в додатках. Вони мають допоміжне, але важливе значення, оскільки підтверджують окремі факти творчої, педагогічної, громадянської та волонтерської діяльності Марини Соченко.

Візуальні джерела є особливо важливими, оскільки предметом дослідження є саме художній доробок. Репродукції творів, фото виставок, зображення розписів капиці, портретів майданівців і військових дають змогу не лише підтвердити факт існування окремих робіт, а й провести їхній мистецтвознавчий аналіз. Саме на основі візуального матеріалу в подальших розділах розглядаються композиція, колір, портретна характеристика, символіка та зв'язок творів із темами історичної пам'яті й національної ідентичності.

Отже, джерельна база дослідження є широкою і різноплановою. Вона поєднує опубліковані мистецтвознавчі матеріали, каталоги, альбоми, електронні джерела, власні праці художниці, інтерв'ю, документальні свідчення та візуальний матеріал. Саме поєднання цих джерел дає змогу розглянути творчість Марини Соченко цілісно – як художниці, педагогині, учасниці сучасного українського мистецького процесу та авторки творів, у яких важливе місце посідають історична пам'ять і національна ідентичність.

1.3. Методи дослідження

Методи дослідження зумовлені темою роботи, її метою, предметом і характером джерельної бази. Оскільки творчість Марини Соченко розглядається в контексті української історичної пам'яті та національної ідентичності, у роботі використано комплексний мистецтвознавчий підхід. Він поєднує аналіз художніх творів, біографічних матеріалів, публікацій, інтерв'ю, документальних джерел і ширшого історико-культурного контексту.

Одним із основних є аналітичний метод. Його використано для опрацювання наукових, мистецтвознавчих, виставкових та електронних матеріалів, пов'язаних із життям і творчістю Марини Соченко. Завдяки цьому методу було визначено, які аспекти її творчості вже висвітлені в літературі, а які залишаються недостатньо дослідженими. Зокрема, окремі публікації розглядають реалістичну манеру художниці, етнокультурні мотиви, образи материнства, Майдану, військових і розписи капиці. Проте ці матеріали не дають цілісного уявлення про її творчість як про єдину художню систему.

Для роботи з різними типами матеріалів застосовано джерелознавчий метод. Він був потрібний для виявлення, добору, зіставлення та систематизації джерел. У дослідженні використано статті, каталоги, альбоми репродукцій, офіційні сторінки, електронні публікації, власні праці художниці, інтерв'ю та документальні матеріали. Частина джерел має науковий або мистецтвознавчий характер, інша частина є інформаційною, виставковою або документальною. Тому важливо було не лише зібрати ці матеріали, а й визначити їхнє значення для конкретних завдань роботи.

Важливим є також біографічний метод. Він використаний для розгляду життєвого шляху Марини Соченко, її родинного середовища, художньої освіти, навчання у Віктора Зарецького, зв'язку з НАОМА, педагогічної діяльності та громадянської позиції. Біографічний підхід у цій роботі не зводиться тільки до послідовного викладу фактів життя. Він допомагає зрозуміти як особистий досвід художниці, її освіта, професійне середовище

та участь у подіях Майдану й війни вплинули на тематику та образну систему її творів.

Для аналізу творчості Марини Соченко в контексті українського мистецтва використано історико-культурний метод. Він допомагає розглядати її твори у зв'язку з подіями та процесами другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Йдеться про поступовий відхід від радянських ідеологічних схем, повернення уваги до української історії, теми свободи, гідності, пам'яті та особистої позиції художника. Особливо важливим цей метод є для аналізу творів, пов'язаних із Революцією Гідності, російсько-українською війною, образом українського захисника та розписами військової каплиці на Аскольдовій могилі.

У роботі застосовано формально-стилістичний метод. Він потрібний для аналізу художньої мови творів Марини Соченко. За його допомогою розглядаються композиція, колір, рисунок, пластика форми, портретна характеристика, робота з обличчям, поглядом, жестом, одягом і деталями середовища. Цей метод дає змогу побачити, якими засобами художниця створює образ людини, передає її внутрішній стан і пов'язує конкретний портрет із ширшою темою часу, пам'яті та історичного досвіду.

До формально-стилістичного аналізу близький метод візуального аналізу. Він застосовується для уважного розгляду конкретних творів: їхньої композиційної побудови, колористичного рішення, ритму, масштабу, співвідношення фігури й середовища, а також деталей, які допомагають зчитувати історичний або символічний зміст. Цей метод особливо потрібний у третьому розділі, де аналізуватимуться окремі твори Марини Соченко.

Для дослідження образів і символів використано іконографічний метод. Він допомагає аналізувати мотиви, атрибути та знаки, що мають значення в творах Марини Соченко. Це стосується зображення українських прапорів, військових атрибутів, народного одягу, сакральних мотивів, постатей української історії та образів захисників. Особливе значення цей метод має для аналізу розписів військової каплиці, де в одному просторі поєднано

постаті різних історичних періодів, Героїв Небесної Сотні, добровольців і сучасних військових.

У дослідженні використано також порівняльний метод. Він дає змогу зіставити різні етапи творчості Марини Соченко та простежити, як змінювалися її теми й образи. Зокрема, твори, пов'язані з родиною, материнством, народною культурою та етнографічними мотивами, зіставляються з роботами майданного й воєнного періодів. Це допомагає показати не різкий розрив, а поступовий розвиток її творчості: від теми родинної та культурної пам'яті до теми історичної пам'яті, громадянського спротиву й образу українського захисника.

Окреме значення має робота з інтерв'ю. У дослідженні використано інтерв'ю з Мариною Соченко, проведені авторкою роботи [53; 54]. Вони застосовуються як первинні джерела, що дають змогу уточнити факти біографії, обставини створення окремих творів, особливості художньої освіти, педагогічної діяльності, участі в подіях Майдану, волонтерській роботі, поїздках на фронт і створенні портретів військових. Інтерв'ю важливі також тому, що дозволяють врахувати авторське пояснення власної творчої позиції.

Під час роботи з інтерв'ю було важливо не лише використати фактичну інформацію, а й зіставити її з іншими джерелами. Наприклад, розповіді художниці про Майдан, фронтіві портрети, роботу в госпіталях і розписи капиці зіставляються з опублікованими матеріалами, каталогами, репродукціями та електронними джерелами. Це дає можливість уникнути однобічного викладу й точніше показати зв'язок між особистим досвідом мисткині та його художнім втіленням.

Для впорядкування матеріалу використано метод систематизації. Він дав змогу згрупувати джерела за тематичними блоками: публікації про творчість Марини Соченко, матеріали про Майдан, джерела про війну й портрети військових, видання про розписи капиці, праці самої художниці,

документи, інтерв'ю та візуальні матеріали. Такий підхід допоміг вибудувати структуру дослідження й уникнути випадкового нагромадження фактів.

У завершальній частині роботи застосовано метод узагальнення. Він потрібний для того, щоб підсумувати результати дослідження і визначити місце творчості Марини Соченко в сучасному українському мистецтві. Окремі спостереження над біографією художниці, джерелами, творами, темами та художніми засобами в роботі зводяться в загальне бачення її творчості. Це дає змогу розглядати Марину Соченко як художницю, у доробку якої поєднуються академічна школа, портретна традиція, українська культурна пам'ять, громадянська позиція та досвід новітньої історії України.

Отже, у дослідженні використано комплекс методів, які доповнюють один одного. Аналітичний і джерелознавчий методи допомагають опрацювати наявні матеріали. Біографічний та історико-культурний методи дають змогу розкрити зв'язок творчості художниці з її життєвим досвідом і добою. Формально-стилістичний, візуальний та іконографічний методи спрямовані на аналіз самих творів. Порівняльний метод, систематизація й узагальнення дозволяють побачити творчість Марини Соченко цілісно – у зв'язку з темами історичної пам'яті, національної ідентичності та образу українського захисника.

Висновки до розділу 1

Проаналізовано стан наукового вивчення творчості Марини Соченко та проблематики історичної пам'яті й національної ідентичності в українському мистецтві. Встановлено, що доробок художниці вже частково висвітлено в мистецтвознавчих статтях, каталогах, альбомах, електронних публікаціях і виставкових матеріалах. У цих джерелах розглядаються окремі аспекти її творчості: реалістична манера, етнокультурні мотиви, образи материнства й родини, тема Майдану, фронтіві портрети, образ українського захисника та розписи військової каплиці на Аскольдовій Могилі.

Визначено, що наявні публікації мають переважно фрагментарний характер. Одні матеріали зосереджені на раннішому етапі творчості Марини Соченко, інші – на її роботах, пов'язаних із Революцією Гідності, російсько-українською війною, меморіальною тематикою або педагогічною діяльністю. Цілісного мистецтвознавчого дослідження, у якому творчість художниці розглядалася б у контексті історичної пам'яті та національної ідентичності, на сьогодні немає.

Систематизовано джерельну базу дослідження. Вона охоплює мистецтвознавчі публікації, каталоги, альбоми репродукцій, офіційні матеріали, електронні джерела, науково-методичні праці Марини Соченко, документальні матеріали, візуальні джерела та інтерв'ю. Особливе значення мають інтерв'ю з художницею, проведені авторкою дослідження, оскільки вони дали змогу уточнити факти біографії, обставини створення окремих творів, особливості художньої освіти, педагогічної діяльності, участі в подіях Майдану, волонтерської роботи, поїздок на фронт і створення портретів військових.

Визначено методи дослідження, необхідні для комплексного аналізу творчості Марини Соченко. Аналітичний і джерелознавчий методи використано для опрацювання літератури та різних типів джерел; біографічний – для простеження зв'язку між життєвим досвідом художниці, її освітою, педагогічною практикою та творчістю; історико-культурний – для розгляду її доробку в контексті українського мистецтва другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Для аналізу творів застосовано формально-стилістичний, візуальний, іконографічний і порівняльний методи. Вони дали змогу розглянути композицію, колір, портретну характеристику, символіку, атрибути, середовище та інші засоби, через які у творчості Марини Соченко розкриваються теми пам'яті, гідності, української історії, національної ідентичності та образу захисника.

РОЗДІЛ 2. ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ МАРИНИ СОЧЕНКО

2.1. Походження, родинне середовище та ранні роки художниці

Марина Петрівна Соченко народилася 22 грудня 1963 року в Києві в родині військовослужбовця [42; 43; 54]. Її батько, Петро Степанович Соченко, був військовим, служив в артилерії у ракетних військах. Мати, Ольга Оксентівна Соченко, була лікарем-педіатром вищої категорії, працювала завідувачкою дитячої поліклініки в Дніпровському районі Києва [54]. Коли Марина Соченко була ще немовлям, батько отримав військове направлення до Казахстану, на китайський кордон, і родина виїхала з Києва [54].

Ранні роки художниці були пов'язані з переїздами. У дитинстві вона жила в Середній Азії, у закритому військовому містечку Приозерську. За спогадами Марини Соченко, це було пов'язано зі службою батька: тоді військовослужбовців направляли по всьому Радянському Союзу, і родини переїздили разом із ними [54]. Приблизно до п'яти років вона перебувала в цьому середовищі, а потім родина повернулася в Україну.

Після повернення в Україну Марина Соченко певний час жила в селі у бабусі. Саме там вона вперше потрапила в українськомовне середовище і вивчила українську мову. До цього її дитинство проходило переважно в російськомовному оточенні, тому українською вона майже не розмовляла. За спогадами художниці, перехід відбувся досить легко: приблизно за два місяці вона вже могла говорити українською [54]. Вона пригадує, що з дитинства часто переходила з одного мовного й культурного середовища в інше та досить швидко адаптувалася до нових обставин [54]. Пізніше Марина Соченко навчалася в різних містах України: у першому класі – в Івано-Франківську, потім – у Миронівці, а приблизно з дев'яти років знову жила в Києві [54].

Інтерес до малювання з'явився у Марини Соченко дуже рано. В інтерв'ю художниця згадує, що малювала приблизно з трьох років, і це було її

улюбленим заняттям. У школі, коли потрібно було щось намалювати, часто зверталися саме до неї. Удома зберігалися цілі стоси її дитячих малюнків. Професійних художників у родині не було, однак її зацікавлення малюванням помічали й підтримували [54].

Одним із перших сильних вражень від мистецтва для Марини Соченко стала репродукція роботи Дієго Веласкеса із зображенням інфанти Маргарити Терези Іспанської. Вона побачила її в ювілейному календарі, який з'явився вдома, коли їй було приблизно сім-вісім років. У календарі були якісні кольорові репродукції, і для 1970-х років такий друк справляв набагато сильніше враження, ніж сьогодні. Серед усіх зображень саме інфанта особливо запам'яталася майбутній художниці. Коли Марина Соченко розглядала цю репродукцію, їй здавалося, ніби дівчинка з портрета розмовляє з нею. Це було не просто дитяче захоплення красивою картинкою, а перше гостре відчуття сили мистецтва – його здатності оживляти образ і поєднувати людину з далеким минулим [54].

Окремо Марина Соченко згадує репродукції картин, які висіли вдома на стінах. У той час вона жила в Миронівці, музеїв поруч не було, тому саме домашній простір став для неї першою щоденною зустріччю з мистецтвом. Ранок починався з того, що вона бачила ці зображення перед собою, роздивлялася їх, вдивлялася в постаті, сцени, кольори й настрої.

Серед них особливо запам'яталася «Вершниця» Карла Брюллова. За спогадами Марини Соченко, її дуже вражали красиві дівчата на картині, а сама робота здавалася надзвичайно ефектною. Також вона згадує «Сватання майора» Павла Федотова – побутову сцену з багатьма персонажами, яку було цікаво розглядати в дитинстві. Серед зображень, що висіли вдома, була й робота Костянтина Трутовського «Через кладку», яка запам'яталася їй як красива й жива сцена. Окремо художниця згадує кримські пейзажі Федора Васильєва: у них було щось таке, що особливо її зачаровувало [54].

Такі щоденні зустрічі з мистецтвом були важливими для дитячого сприйняття Марини Соченко. Вона бачила ці роботи щоранку, роздивлялася,

запам'ятовувала, і так у неї поступово формувалося уважне ставлення до картини – до її настрою, краси й образу [54].

Ще одним сильним дитячим враженням для Марини Соченко став перший музейний досвід. У той час вона хворіла, і мати відправила її на два місяці до санаторію у Феодосії. Коли мати приїхала до неї, вони разом відвідали Феодосійську картинну галерею імені І. К. Айвазовського. За спогадами художниці, у музеї була колосальна збірка живопису, а сама галерея справила на неї неймовірне враження. Цей епізод запам'ятався їй як момент внутрішньої зміни: до музею вона ніби увійшла однією людиною, а вийшла вже іншою [54].

З цього спогаду видно, що ранні зустрічі з мистецтвом Марина Соченко сприймала дуже глибоко. Вона підкреслює, що діти здатні відчувати мистецтво, навіть якщо ще не можуть пояснити його словами. На її думку, важливо давати дитині можливість бачити картини, бувати в музеях, розглядати образи й поступово ставити собі питання. Саме такі зустрічі, за словами художниці, багато в чому формують людину [54].

Спочатку Марина Соченко займалася музикою і три роки грала на фортепіано. Проте, за її спогадами, з музикою «якось не склалося». Згодом у газеті «Вечірній Київ» родина побачила оголошення про набір дітей до художньої школи. Після вступних іспитів вона почала навчатися в Дитячій художній школі № 2 на Березняках у Києві. Їй тоді було приблизно дев'ять-десять років [54].

Школу на Березняках художниця згадує дуже тепло. За її словами, це була добра школа з класичною системою навчання. Там багато працювали з рисунком, живописом, композицією, натюрмортом, аквареллю та побудовою форми. Уже за два-три роки був помітний результат, особливо в акварелі. Саме там Марина Соченко отримала першу серйозну художню основу, яка згодом допомогла їй у подальшому навчанні [54].

Окремо художниця згадує викладачів цієї школи – Олександра Минку, Миколу Калашника та Григорія Міщенка. Вона високо оцінює їх як митців і

педагогів, називає сильними живописцями й професійними викладачами. За словами Марини Соченко, вони багато дали учням і добре закладали основи: побудову, рисунок, розуміння елементарних законів форми [54].

Цей початковий досвід мав для неї велике значення. Художниця наголошує, що художнє навчання потребує часу і послідовності. Якщо основи закладені рано, то на наступних етапах навчання легше працювати зі складнішими завданнями – головою, фігурою, композицією, живописом. Саме тому підготовка в дитячій художній школі допомогла їй пізніше не починати з найпростіших речей, а рухатися далі в професійному навчанні [54].

Таким чином, ранні роки Марини Соченко були пов'язані з постійною зміною середовищ, раннім інтересом до малювання, першими сильними враженнями від мистецтва та початком системного художнього навчання. Саме дитяча художня школа на Березняках стала для неї першим важливим кроком до професійної мистецької освіти.

2.2. Основні етапи творчого шляху та становлення авторської художньої мови

Після дитячої художньої школи Марина Соченко вступила до Республіканської художньої середньої школи імені Т. Г. Шевченка. За спогадами художниці, це сталося у восьмому класі. Тут її підготовка перейшла на значно серйозніший рівень: поряд із загальноосвітніми предметами велике місце посідали рисунок, живопис і композиція. Попередня школа на Березняках дуже допомогла їй у цьому середовищі. Марина Соченко згадує, що прийшла з районної художньої школи, але не почувалася слабшою за інших учнів. Особливо важливою була рання робота з аквареллю, бо завдяки їй пізніше було легше перейти до олійного живопису [54]. До цього періоду належить ранній «Автопортрет» 1981 року, який фіксує вже сформований інтерес художниці до портретного жанру (іл. 2. 2).

Республіканську художню школу Марина Соченко згадує як насичений і дуже важливий період. Вона багато працювала, відкривала для себе різні техніки, захоплювалася школою і практиками. Важливими були не лише заняття в класі, а й виїзні практики, де учні багато малювали з натури. В інтерв'ю художниця окремо згадує практику в Батумі: там вона багато працювала, ходила в гори, малювала разом із викладачами й студентами, які також приїжджали на практику. Саме в цей час її захоплення малюванням стало вже не просто дитячим інтересом, а свідомим рухом до професії художниці [54].

У спогадах Марини Соченко важливо, що вона не відокремлює своє навчання від людей, які її формували. Вона прямо говорить, що вчилася у багатьох художників і кожен із них по-своєму щось дав. У Республіканській художній середній школі імені Т. Г. Шевченка вона згадує Світлану Бондаренко та Миколу Коваленка. Окремим етапом були заняття й практика в Кончі-Озерній, пов'язані з Майєю Сергіївною Григор'євою та академіком Сергієм Олексійовичем Григор'євим. Уже пізніше, в аспірантурі, її роботою керувала Тетяна Миколаївна Голембієвська. Усі ці імена в її розповіді звучать із вдячністю. Для художниці вони були не лише викладачами, а людьми, через яких передавалася професійна школа, досвід роботи з формою, рисунком, живописом і сама повага до мистецької праці [54].

У старших класах Республіканської художньої школи важливим етапом стало навчання у приватній школі Віктора Зарецького. До нього Марину Соченко привів батько, приблизно в одинадцятому класі. Заняття у Зарецького відбувалися паралельно з навчанням у Республіканській художній школі, тому графік був дуже напруженим. Спочатку були кілька годин фахових занять у школі, потім загальноосвітні предмети, а після цього ще тричі на тиждень – заняття з рисунка у Зарецького. У неділю учні відвідували студію на «Більшовику», де працювали з природою. Марина Соченко згадує, що це було виснажливо, але водночас вони були справжніми фанатами малювання і багато працювали [54].

Навчання у Віктора Зарецького важливе не лише як факт біографії Марини Соченко. Воно допомагає зрозуміти її подальшу прив'язаність до професійної школи, рисунка, композиційної дисципліни та класичної традиції. У мистецтвознавчих працях, присвячених Зарецькому, його творчість розглядається в контексті складних процесів українського мистецтва другої половини ХХ століття, зокрема пошуку власної художньої мови та виходу за межі офіційних радянських схем [1; 2]. Для Марини Соченко ця школа стала не тільки підготовкою до вступу в інститут, а й важливою основою її подальшого ставлення до мистецтва.

Сама художниця прямо говорить, що саме завдяки Зарецькому змогла вступити до інституту. На той час конкурс на живописний факультет був дуже високий, і вступити було складно. Марина Соченко згадує, що ще не почувалася достатньо підготовленою, а Зарецький фактично підготував її до вступу. Саме в цей період вона остаточно визначилася з професією. Тому зустріч із Зарецьким стала для неї не просто черговим етапом навчання, а справді важливою подією в житті [54].

Школу Віктора Зарецького Марина Соченко згадує як дуже серйозну й вимогливу. За її спогадами, у нього займалося багато учнів, але навчання не було формальним: воно потребувало дисципліни, уважності й постійної праці. Зарецький сам мав добру художню школу і такої ж професійної основи вимагав від своїх учнів. Водночас у спогадах художниці він постає не лише вимогливим педагогом, а й надзвичайно цікавою людиною, великим ерудитом. З ним було і цікаво, і непросто, але саме ця вимогливість допомагала зростати. Він умів побачити кожного учня, сказати саме те, що було потрібно, і спрямувати в правильний бік [54].

Найважливішим для Марини Соченко було те, що Зарецький не обмежувався технічним навчанням. Він показував систему і напрям руху: як працювати, куди дивитися, на що спиратися. Художниця згадує, що не одразу зрозуміла цю систему. Після першої невдалої спроби вступу до інституту вона ще рік залишалася в школі Зарецького і згодом сприйняла це як

потрібний досвід. Саме тоді, за її словами, система почала для неї по-справжньому працювати. Пізніше, вже під час навчання в інституті, вона продовжувала звертатися до Зарецького, показувала йому роботи, радилася, обговорювала композицію та дипломну роботу [54].

Від Зарецького Марина Соченко перейняла не лише професійні навички, а й ставлення до мистецтва як до великої культурної традиції. Він багато говорив про значення класики, історії мистецтва, стилів, напрямів і великих майстрів. Для нього художник мав спиратися на знання, досвід і культуру, а не працювати в порожнечі. Це важливо для розуміння подальшої творчості Марини Соченко: її живопис зберігає зв'язок з академічною школою, увагою до рисунка, портрета, композиції та переконливості образу. Водночас ця школа не стала для неї обмеженням. Навпаки, вона дала професійну опору, з якої художниця поступово вийшла до власних тем і власного бачення [54].

Після завершення Республіканської художньої школи Марина Соченко вступила до Київського державного художнього інституту, нині Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. Інститут вона закінчила у 1989 році. Пізніше, у 1993–1997 роках, проходила асистентуру-стажування в Академії. За спогадами художниці, це була не лише навчальна, а й творча та наукова робота: вона працювала над картиною, готувала виставку, писала теоретичну частину [54].

Перед вступом до інституту Марину Соченко також консультувала Тетяна Яблонська. За спогадами художниці, це стало можливим завдяки знайомству її матері з Яблонською: мати Марини Соченко лікувала онуку Тетяни Яблонської. Архівна світлина 1980-х років фіксує Марину Соченко разом із матір'ю (іл. 2. 1). Консультації стосувалися композиції, а сама зустріч із відомою художницею дуже запам'яталася Марині Соченко. Тетяна Яблонська підготувала для неї натюрмортну постановку, яку Марина Соченко писала в її майстерні; ця робота збереглася. Отже, підготовка до вступу

складалася з кількох складників: школи Зарецького, попередньої академічної бази, консультацій з Тетяною Яблонською та власної напруженої праці [54].

В інституті для Марини Соченко важливими були різні викладачі. На першому курсі вона навчалася у Віри Іванівни Барінової-Кулеби. Особливо багато, за словами художниці, їй дав Юлій Миколайович Ятченко з рисунка. Усі її роботи з рисунка за перший курс залишилися у фонді. Художниця згадує, що Ятченко її підтримував, і саме на першому курсі вона змогла закріпити й відточити ті знання, які отримала раніше [54].

На другому курсі важливим педагогом для неї стала Валентина Гаврилівна Виродова-Готьє. Марина Соченко згадує її як чудового викладача і надзвичайного тонкого живописця. Особливо в пам'яті художниці залишилося те, як Валентина Виродова-Готьє відчувала живопис. Вона могла лише трохи торкнутися певного місця в роботі – і воно ніби оживало. Художниця підкреслює, що це важко пояснити словами, бо такі речі треба бачити безпосередньо в навчанні. Саме Виродова-Готьє навчила її багатьох важливих для живопису речей, і Марина Соченко говорить про неї з великою вдячністю [54].

На третьому курсі Марина Соченко навчалася у Василя Івановича Забашти – українського живописця, педагога, професора Київського державного художнього інституту, згодом НАОМА. За словами художниці, саме у нього вона стала вільнішою у живописі. Це важлива деталь, бо вона показує поступовий перехід від засвоєння основ і дисципліни до більшої свободи письма, сміливішого поводження з живописною формою та кольором [54].

На четвертому курсі Марина Соченко навчалася у Віктора Пузиркова. За спогадами художниці, з цього періоду їй запам'яталися кілька вдалих портретних робіт, зокрема жіноча постать у темно-золотій сукні та портрет балерини. Фотографія однієї з цих робіт збереглася, а самі твори, залишилися у фонді. На п'ятому курсі Марина Соченко навчалася в майстерні Олександра

Михайловича Лопухова. У цей період вона також працювала над портретами й використовувала портретні образи в дипломній роботі [54].

Ці спогади доповнює публікація у виданні «Українська академія мистецтва». У ній Марина Соченко зазначає, що потрапила до майстерні Олександра Лопухова на п'ятому курсі у 1987 році. Темою її дипломної роботи став сюжет випікання весільного короваю, який художниця побачила під час весілля своєї троюрідної сестри в селі [47] (іл. 2. 3).

Звернення до сюжету весільного короваю важливе для розуміння раннього етапу творчості Марини Соченко. Уже в дипломній роботі простежується інтерес художниці до народного побуту, родинного обряду й української традиції. Згодом ці мотиви стали помітними в її живописі, що підкреслюють і дослідники, які пишуть про етнічну самобутність, жіночі та родинні образи у творчості мисткині [10; 19; 20; 21].

Цей період був важливий і для формування власної теми. Марина Соченко згадує, що приблизно на четвертому-п'ятому курсі в її творчості почало з'являтися щось справді особисте, пропущене через власне відчуття. Однією з таких робіт стала картина «Гусячий рай», написана після поїздки в село [54] (іл. 2. 4). Коли художниця показала «Гусячий рай» Віктору Зарецькому, він дуже її похвалив. Для Марини Соченко ця робота стала важливою, бо в ній вона вперше побачила тему не просто як навчальне завдання, а як власне переживання і власний художній погляд [54]. Близькою до цього кола ранніх творів є також композиція «Знову цвітуть каштани» 1990 року (іл. 2. 5).

У подальшому, в 1990-х роках, поглиблюється інтерес художниці до особистого образу, внутрішнього стану й узагальненої поетичної теми. Це засвідчує пастельний «Автопортрет» 1994 року (іл. 2. 8) і триптих «Світе ясний, світе тихий» 1998 року – дипломна робота мисткині в аспірантурі (іл. 2. 9). Ці твори показують перехід від навчального досвіду до більш самостійної авторської мови, у якій поєднуються портретність, ліричність і національно-культурні мотиви.

Отже, художнє становлення Марини Соченко відбувалося поступово і мало кілька важливих етапів. Першу професійну базу дала дитяча художня школа на Березняках, де було закладено рисунок, побудову й розуміння форми. Республіканська художня середня школа імені Т. Г. Шевченка дала ґрунтовну фахову підготовку, досвід практик і перше усвідомлене бажання стати художницею. Школа Віктора Зарецького стала вирішальною для професійного вибору, підготовки до інституту та формування ставлення до мистецтва як до великої культурної традиції. Навчання в Київському державному художньому інституті поглибило цю підготовку через роботу з різними педагогами, кожен із яких дав художниці важливий досвід – у рисунку, живописі, композиції, портреті й пошуку власної теми [54].

2.3. Виставкова й педагогічна діяльність, нагороди та мистецьке визнання

Професійне становлення Марини Соченко безпосередньо пов'язане з Київським державним художнім інститутом, нині – Національною академією образотворчого мистецтва і архітектури. У 1989 році вона закінчила Київський державний художній інститут, факультет живопису, здобувши фахову вищу художню освіту за напрямом станкового живопису [16; 43; 54]. Ця освіта стала основою її подальшої творчої, виставкової та педагогічної діяльності. Якщо в попередньому підрозділі було розглянуто формування художниці в системі дитячої художньої школи, Республіканської художньої школи, приватної школи Віктора Зарецького та інститутських майстерень, то тут важливо простежити, як цей досвід перейшов у самостійну мистецьку й викладацьку практику.

Після закінчення інституту Марина Соченко одразу почала викладати. В інтерв'ю художниця згадує, що після захисту диплома вже наступного дня розпочала роботу в Київському художньо-промисловому технікумі, нині Київській державній академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну

імені Михайла Бойчука [54]. Там вона викладала фахові дисципліни – живопис, рисунок і композицію. Цей етап важливий, бо педагогічна діяльність художниці почалася фактично відразу після завершення академічної освіти.

У 1993–1997 роках Марина Соченко проходила асистентуру-стажування в Академії [16; 43; 54]. За її спогадами, цей період поєднував творчу й наукову роботу: вона працювала над картиною, готувала виставку, писала теоретичну частину [54]. Це показує, що вже в 1990-х роках її діяльність не обмежувалася лише станковим живописом. Вона формувалася як художниці, педагогиня і дослідниці, для якої важливими були не тільки практичні навички, а й осмислення художнього процесу.

З 1998 року Марина Соченко розпочала викладацьку роботу на кафедрі живопису та композиції НАОМА, де нині працює старшою викладачкою [16; 43]. Згідно з офіційними матеріалами Академії, Марина Соченко є українською художницею, заслуженою діячкою мистецтв України, членом Національної спілки художників України, громадською діячкою та волонтеркою [16; 43]. Важливо, що її педагогічна діяльність пов'язана саме з тією академічною школою, яку вона сама пройшла як студентка. У цьому можна побачити тяглість професійної традиції: від учнівства в художній школі, РХСШ, у Зарецького та в інститутських майстернях – до викладання живопису, рисунка й композиції новим поколінням студентів.

У розмові Марина Соченко підкреслює, що викладання для неї нерозривно пов'язане з власною художньою практикою. На її думку, педагог має сам працювати як художник, бо тоді він говорить зі студентами не лише з теорії, а й із власного досвіду [54]. Вона зазначає, що завжди намагалася поєднувати викладання з творчістю: могла показувати студентам як класичні приклади, так і власні роботи, пояснювати, як написати етюд, вирішити портрет або побудувати композицію [54]. Такий підхід показує, що для неї педагогіка не була окремою від творчості сферою. Навпаки, викладання стало продовженням її художнього досвіду.

Про педагогічну позицію Марини Соченко свідчать і її науково-методичні праці. У 2015 році у виданні «Українська академія мистецтва» були опубліковані її методичні рекомендації з формального та колористичного вирішення ескізу [36]. У 2018 році вийшли методичні рекомендації з викладання живопису на I курсі спеціалізації «Реставрація» [40]. Ці матеріали важливі для розуміння її як викладачки, бо вони показують системний підхід до навчання живопису, увагу до композиції, кольору, форми й академічної підготовки студентів.

Окрему групу становлять наукові публікації Марини Соченко, присвячені українським художникам і темі батального жанру. Зокрема, у 2023 році вона разом з А. Зорко опублікувала статтю про творчу спадщину Миколи Самокиша та загальні особливості батального жанру [38]. Того ж року вийшла її стаття про мистецьку спадщину Осипа Куриласа, також пов'язана з батальною тематикою [41]. Ці публікації показують, що інтерес Марини Соченко до історичної пам'яті, образу захисника й теми боротьби за Україну проявляється не лише у власному живописі, а й у науково-дослідницькій роботі.

Паралельно з педагогічною та науково-методичною роботою розвивалася виставкова діяльність Марини Соченко. Вона є активною учасницею українського мистецького процесу, а її творчість представлена у значній кількості персональних і групових виставок. У публікації про відкриття виставки «Держава будується нині» зазначено, що в доробку художниці на той час було 53 персональні виставки та участь у 70 всеукраїнських і міжнародних виставкових проєктах [45]. Ці дані важливі не лише як кількісний показник. Вони свідчать про тривалу присутність Марини Соченко в мистецькому середовищі, а також про послідовне представлення її творів різній аудиторії – від академічного й музейного середовища до громадських, патріотичних і волонтерських заходів.

Виставкова практика художниці охоплює різні жанри й теми. У її доробку представлені станкова тематична картина, історична картина,

портрет, історичний портрет, пейзаж, натюрморт, ікона, розпис [43]. Така жанрова різноманітність показує широту її художніх зацікавлень. Водночас у різних напрямках її творчості простежується спільна основа – увага до людини, пам'яті, української культури та історичної тяглості. Саме тому виставкову діяльність Марини Соченко доцільно розглядати не як окремий перелік подій, а як простір, у якому поступово розкривався її авторський світогляд.

Ранні виставкові проекти Марини Соченко були пов'язані передусім із живописом, родинними, жіночими, дитячими та етнокультурними мотивами. У статтях Г. Міщенка, присвячених художниці, її творчість розглядається через реалістичну основу, увагу до образу людини, народної культури, духовності й етнічної самобутності [19; 20; 21]. Ці публікації важливі для розуміння того, як сприймалася творчість художниці до майданного і воєнного періоду. У центрі уваги дослідників тоді були її образи материнства, дитинства, родини, українського побуту, природи й народної традиції.

У цьому контексті показовою є стаття Г. Козаченко «Свята жіночність – материнство», у якій увагу зосереджено на жіночих і материнських образах у творчості Марини Соченко [10]. Авторка підкреслює зв'язок художниці з класичним розумінням жіночого образу, але водночас звертає увагу на особисту, теплу й ліричну інтонацію її живопису. Для цього етапу характерним є сприйняття української ідентичності через родину, материнство, дитинство, побутову культуру, національний одяг, орнамент і предметне середовище.

Окреме місце серед публікацій про цей період посідає стаття О. Ламонової «Свято кожного дня: про живопис Марини Соченко» [12]. Уже сама назва матеріалу вказує на важливу рису її ранньої і середньої творчості – уміння бачити значущість у звичайному житті, у родинному просторі, у святковості щоденних речей. Ця лінія не зникає і в пізнішій творчості художниці. Навіть тоді, коли вона звертається до драматичних тем Майдану і

війни, у її роботах зберігається увага до конкретної людини, до її обличчя, внутрішнього стану й особистої історії.

Серед виставкових подій, важливих для розуміння історико-культурної тематики у творчості Марини Соченко, слід назвати всеукраїнський проєкт «Україна від Трипілля до сьогодні в образах сучасних художників». Каталог четвертої всеукраїнської виставки фіксує, що вона експонувалася з 21 січня до 7 лютого 2010 року у виставкових залах Центрального будинку художника НСХУ в Києві [46]. Цей проєкт був присвячений широкому осмисленню української історії та культури – від давніх часів до сучасності. Участь Марини Соченко в такому виставковому контексті важлива, бо її творчість уже тоді входила в загальну лінію художнього осмислення української історичної пам'яті.

Про значення цього виставкового проєкту писав О. Федорук у статті «Шляхетна мистецька презентація» [49, с. 12–15]. Автор розглядав виставку як одну з помітних подій, що об'єднала твори сучасних українських художників навколо теми історії, культури й національного самоусвідомлення. Для дослідження творчості Марини Соченко це важливо тому, що її участь у таких проєктах показує: тема української історії й культурної пам'яті не виникла в її творчості раптово після 2014 року. Вона мала попередню основу, пов'язану з етнокультурними образами, народною традицією, історичними сюжетами та увагою до національної спадщини.

Окремий етап у виставковій діяльності Марини Соченко пов'язаний із Революцією Гідності. У 2013–2014 роках художниця була безпосередньо присутня на Майдані, робила замальовки, малювала загальні сцени народних віче, барикад і портрети учасників протесту [8; 15; 37; 53]. Цей досвід швидко перейшов у виставкову форму. У матеріалах про художницю згадуються її виставки, присвячені Майдану, зокрема проєкт «Обличчя Майдану», у якому були представлені портрети майданівців та роботи, створені під враженням від подій Революції Гідності [37]. Саме цей цикл став одним із ключових у її

творчості, бо поєднав документальність, портретну традицію та громадянське переживання історії.

У статті О. Загаєцької «Євромайдан Марини Соченко» творчість художниці цього періоду розглядається як безпосередня мистецька реакція на події Майдану [8]. Важливо, що йдеться не про віддалене осмислення подій, а про роботу майже «зсередини» історичного процесу. Марина Соченко бачила людей Майдану, спілкувалася з ними, малювала їх з натури. Тому її майданні портрети мають не лише художнє, а й документальне значення. Вони фіксують конкретних учасників протесту, їхній вигляд, стан, одяг, внутрішню напругу й гідність [8; 37; 53].

Видання «Майдан від першої особи: мистецтво на барикадах» дає змогу розглядати ці роботи ширше – у контексті мистецтва Революції Гідності, де художня практика часто поєднувалася зі свідченням очевидця [15]. Для Марини Соченко Майдан став не лише темою, а й переломним моментом у творчості. У пізнішому інтерв'ю художниця прямо говорить, що Майдан був для неї сильним переломом, «стихією», у яку вона потрапила і вже не могла залишатися осторонь [54]. Саме після цього її виставкова діяльність дедалі більше пов'язується з темами історичної пам'яті, громадянського спротиву, образу захисника й пам'яті про загиблих.

Після початку російсько-української війни майданна тема в творчості Марини Соченко природно продовжилася темою українського воїна. Частина майданівців пішла на фронт, частина була поранена, і художниця почала малювати бійців у госпіталях, а згодом і на передовій [53]. Цей період також був представлений у виставковій діяльності. Особливо важливим став цикл пастельних портретів військових. У статті М. Цимбалюка «Пастелі мужності» йдеться про виставку пастельних портретів бійців АТО, створених Мариною Соченко [52]. Уже назва статті точно передає характер цього циклу: пастель як м'яка, швидка й мобільна техніка поєднується тут із темою мужності, фронтового досвіду й людської витримки.

Портрети військових у творчості Марини Соченко важливі тим, що вони не є абстрактним образом війни. Це портрети конкретних людей, часто створені в дуже складних умовах – у госпіталі, під час волонтерських поїздок, у зоні бойових дій. У 2017 році художниця долучилася до поїздки вздовж лінії фронту в складі групи морально-психологічного забезпечення Генерального штабу і за короткий час створила велику кількість портретів українських військових [53]. У публікації Громадського радіо її названо першою художницею на передовій, яка створила понад 60 портретів українських військових [23]. Ці матеріали показують, що виставкова діяльність художниці була пов'язана не тільки з музейним або галерейним простором, а й з безпосереднім досвідом війни.

У 2017 році творчість Марини Соченко також була пов'язана з виставковими подіями історико-культурного характеру. Зокрема, у публікації Г. Лук'янчука «І знову про Євгена Чикаленка» йдеться про виставку, присвячену постаті Євгена Чикаленка, де згадується й участь Марини Соченко [14]. Цей матеріал важливий у контексті теми диплома, адже постать Чикаленка пов'язана з українським національним рухом, меценатством і культурною пам'яттю. Участь художниці в таких подіях свідчить про її зацікавлення не лише сучасними героями, а й ширшим історичним колом постатей, важливих для української державності та культури.

У виставковій діяльності Марини Соченко простежується ще одна важлива особливість: її мистецтво часто функціонує як форма пам'яті та вшанування. Це видно і в майданних портретах, і в портретах військових, і в роботах, пов'язаних із каплицею на Аскольдовій могилі. У матеріалі про виставку «Держава будується нині» зазначено, що роботи художниці є своєрідним літописом визвольної боротьби українського народу [45]. Це визначення дуже точно характеризує один із головних напрямів її творчості. Художниця не просто створює окремі портрети чи тематичні композиції, а поступово формує візуальний архів людей і подій, пов'язаних із боротьбою за Україну.

Важливою подією стала виставка «Держава будується нині», відкрита у 2023 році в Національному музеї літератури України [45]. На ній було представлено понад 40 творів різних років, зокрема роботи раннього періоду, твори майданної тематики, портрети поранених бійців, а також роботи, пов'язані з образом українського захисника [45]. Така структура виставки показує творчість Марини Соченко в розвитку – від ранніх етнокультурних і родинних мотивів до громадянської, історичної та воєнної тематики. Назва виставки також має важливе значення: вона переносить увагу з минулого на сучасність і підкреслює, що державність не є завершеним фактом, а формується в конкретних діях, пам'яті, спротиві та культурній праці.

Ювілейні виставки Марини Соченко також є важливими для розуміння її мистецького визнання. У 2019 році видання «Український репортер» повідомляло про ювілейну виставку художниці [51]. У 2023 році, напередодні її ювілею, з'явилися матеріали про підготовку нової виставки [22]. Такі події мають не лише біографічне значення. Вони підсумовують певні етапи творчості, збирають у спільному просторі роботи різних років і дають змогу побачити, як змінювалися теми, жанри та художні акценти мисткині.

У публічному сприйнятті Марини Соченко дедалі більше підкреслюється поєднання кількох ролей: художниці, педагогині, громадської діячки й волонтерки [16; 43; 45]. Це важливо для розуміння її мистецького визнання. Її діяльність не обмежується створенням картин для виставкової зали. Вона працює з живою історією, малює людей, які беруть участь у подіях, допомагає зберігати пам'ять про них і переносить цей досвід у публічний простір через виставки, публікації, зустрічі та благодійні ініціативи.

Окремий напрям мистецького визнання Марини Соченко становлять нагороди, медалі, грамоти й подяки, отримані нею в різні роки. Вони важливі не лише як біографічні факти. Ці документи показують, у яких середовищах була оцінена її праця: мистецькому, освітньому, музейному, громадському, військовому, волонтерському та міжнародному. Тому нагороди й подяки

доцільно розглядати не як формальний перелік, а як підтвердження суспільного резонансу її творчості, громадянської позиції та волонтерської діяльності. Документальні матеріали щодо нагород і подяк подано в додатку 3.

Найвищим офіційним визнанням стало присвоєння Марині Соченко почесного звання «Заслужений діяч мистецтв України». Це звання було надано Указом Президента України № 422/2017 від 18 грудня 2017 року (див. додаток 1). У цьому випадку йдеться про державне визнання багаторічної професійної діяльності художниці, її внеску в українське образотворче мистецтво, педагогіку та культурне життя. Це звання було присвоєне вже після Майдану і після початку війни, коли у творчості мисткині особливо посилювалися теми історичної пам'яті, національної гідності та образу українського захисника.

Перші відзнаки, пов'язані з громадянською та патріотичною діяльністю Марини Соченко, з'являються вже у 2015–2016 роках. У 2015 році вона була нагороджена медаллю «За жертвність і любов до України» Української православної церкви Київського патріархату (див. додаток 1). Ця нагорода має особливе значення, оскільки відсилає не тільки до мистецької праці, а й до морального та духовного виміру діяльності художниці. Її майданні й військові портрети були пов'язані з конкретними людьми, з досвідом служіння, втрати, болю та підтримки. Тому така відзнака засвідчує сприйняття її творчості як частини ширшого процесу вшанування й духовної підтримки українського суспільства.

У 2016 році Марина Соченко отримала кілька відзнак громадсько-патріотичного характеру. Серед них – відзнака «За заслуги перед українським народом» II ступеня Народного Руху України, відзнака «Гідність та воля» Всеукраїнського об'єднання «Крайна», а також козацька відзнака – медаль «Берегиня» Українського козацтва, Чорноморського козацького війська (див. додаток 1). У формулюваннях цих нагород повторюються мотиви державності, демократії, захисту України, участі в національному

відродженні. Це показує, що вже в середині 2010-х років діяльність Соченко сприймалася не тільки як художня, а й як громадянська. Її творчість входила в простір активного культурного спротиву.

До цього ж ряду належить почесний Універсал Українського козацтва 2019 року, виданий з нагоди Дня Українського козацтва, 30-річчя створення Народного Руху України та за значний особистий внесок у розвиток і розбудову Української держави (див. додаток 1). Такі документи важливі тим, що вони фіксують не разову участь художниці в окремій події, а тривале сприйняття її діяльності як пов'язаної з ідеями державності, пам'яті й української ідентичності. У цьому сенсі її мистецьке визнання виходить за межі професійної художньої спільноти.

Окремо варто виділити нагороди, пов'язані саме з мистецьким статусом художниці. У 2023 році Марина Соченко була нагороджена медаллю лауреата премії імені Тетяни Яблонської Національної спілки художників України (див. додаток 1). Ця відзнака є важливою, бо пов'язує її творчість із професійним мистецьким середовищем і з традицією української живописної школи. Для художниці, яка працює з реалістичною основою, портретом, історичною темою, композицією та монументальним мисленням, така нагорода підкреслює саме професійний рівень її живописної практики.

У 2025 році Марина Соченко була нагороджена медаллю «Волонтер України» Національної ради жінок України (див. додаток 1). Ця нагорода особливо важлива в контексті її роботи з темою війни. Після Майдану художниця не лише створювала портрети військових, а й долучалася до волонтерської підтримки поранених, працювала в госпіталях, брала участь у благодійних заходах і виставках [53]. У цьому випадку медаль фіксує ту частину її біографії, де мистецтво поєднане з конкретною допомогою людям. Саме тому відзнака «Волонтер України» логічно доповнює її образ не тільки як художниці, а й як людини активної громадянської дії.

У 2026 році мисткиню було нагороджено хрестом громадянських заслуг «Героям без зброї» № 4860 Нагородної палати України за представленням

Київської спілки журналістів (див. додаток 1). Назва цієї відзнаки точно відповідає характеру її діяльності. Марина Соченко не воює зі зброєю, але її портрети, виставки, розписи й публічна позиція працюють у просторі пам'яті, підтримки та духовного спротиву. Вона фіксує обличчя людей, які захищають Україну, і тим самим допомагає зберегти їхню присутність у культурній пам'яті.

Важливим є і міжнародний аспект визнання. Серед документів зберігається подяка / сертифікат EuroArt Gallery, США, датований 20 листопада 2004 року (див. додаток 1). У ньому йдеться про участь художниці у періодичних виставках у США протягом 2002–2004 років. Цей документ засвідчує, що виставкова діяльність Марини Соченко мала не лише український, а й міжнародний вимір. Для характеристики її творчого шляху це важливо, оскільки показує ранню присутність мисткині у ширшому виставковому контексті, ще до подій Майдану та воєнної тематики, яка пізніше стала однією з центральних у її творчості.

Значний блок становлять подяки, пов'язані з Майданом і виставковими проєктами 2014–2015 років. У 2014 році Марина Соченко отримала почесну грамоту Народного Руху України «Національна безпека і оборона» та почесну грамоту фонду підтримки 25-го батальйону «Київська Русь» (див. додаток 1). В обох документах підкреслено її внесок у популяризацію українського національного образотворчого мистецтва та активну участь у Революції Гідності. Також у 2014 році Національний музей літератури України висловив їй подяку за авторську виставку живопису та графіки «Обличчя Майдану», присвячену першій річниці Революції Гідності. Ці документи безпосередньо пов'язані з одним із ключових етапів творчості мисткині – майданним циклом.

У 2015 році цей напрям продовжується через подяку Національного музею Тараса Шевченка, меморіального будинку-музею Т. Г. Шевченка «Хата на Пріорці» та інтернет-порталу «Творча країна» за організацію персональної виставки «Борітеся – поборете» з нагоди річниці Майдану (див. додаток 1).

У тому ж році Шевченківський національний заповідник висловив художниці подяку за збереження і примноження національної духовної скарбниці, вірність Шевченковому заповіту, особистий внесок у поповнення фондової колекції заповідника та персональну виставку творів (див. додаток 1). Отже, у цьому блоці відзнак поєднуються кілька смислових ліній: Майдан, шевченківська традиція, національна пам'ять і музейна репрезентація творчості.

Не менш важливими є подяки від культурно-просвітницьких організацій. Народний етнографічний хор «Гомін» відзначив Марину Соченко за багаторічну творчу участь у соціально-культурному та духовному житті, відродженні й збереженні пісенних традицій, національних звичаїв та обрядів українського народу (див. додаток 1). Цю лінію доповнює світлина виступу Марини Соченко з хором «Гомін» на власній виставці в школі № 129 у 2016 році (іл. 2. 18). Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка у 2017 році подякувало їй за внесок у справу українського національного відродження, розвиток культури та утвердження рідної української мови (див. додаток 1). Такі документи показують, що її діяльність сприймалася як частина ширшого культурного процесу, пов'язаного з українською мовою, традицією та самоусвідомленням.

Окрему групу становлять подяки й грамоти від освітніх і військово-патріотичних установ. У 2016 році Київський військовий лицей імені Івана Богуна відзначив художницю за вагомий особистий внесок у патріотичне виховання молодого покоління, формування естетичних та духовних цінностей у лицеїстів (див. додаток 1). У 2018 році Київський професійний коледж з посиленою військовою та фізичною підготовкою нагородив її грамотою за організацію виставки «Обличчя Майдану» у межах заходів з ушанування Героїв Небесної Сотні (див. додаток 1). Такі документи важливі, бо показують освітнє значення творчості Соченко. Її роботи використовувалися не лише у виставковому просторі, а й у вихованні молоді, зокрема в середовищі майбутніх військових.

Особливої ваги набувають документи, пов'язані зі Збройними Силами України та військовими підрозділами. У 2018 році Генеральний штаб Збройних Сил України відзначив Марину Соченко грамотою за вагомий внесок у зміцнення бойового духу військовослужбовців у зоні проведення антитерористичної операції та створення позитивного іміджу Збройних Сил України (див. додаток 1). У подальші роки серед її відзнак з'являються подяки від Об'єднаної штурмової бригади Національної поліції України «Лють» та командування 93-ї окремої механізованої бригади «Холодний Яр» (див. додаток 1). У цих документах підкреслено активну громадську позицію, патріотизм, волонтерську діяльність, духовну підтримку захисників України та усвідомлення великої патріотичної ролі творчості.

Показовою є також подяка Національного музею-заповідника «Битва за Київ у 1943 році» за організацію виставки до Дня захисника України, Дня козацтва та Покрови Пресвятої Богородиці (див. додаток 1). Цей документ знову поєднує музейний, історичний і військово-патріотичний контексти. Для творчості Марини Соченко така єдність є дуже характерною: вона часто звертається до історичної пам'яті не як до абстрактної теми, а як до живого зв'язку між минулим і сучасною боротьбою України.

Таким чином, нагороди й подяки Марини Соченко формують важливий документальний пласт її біографії. У них відображено кілька головних напрямів її діяльності: професійне мистецьке визнання, участь у національно-культурному житті, робота з темою Майдану, підтримка військових, волонтерство, педагогічна й виховна місія мистецтва. Саме тому цей матеріал доповнює аналіз її творчості. Він показує, що твори художниці мають не лише естетичне, а й суспільне значення. Через портрети, виставки, розписи, благодійні ініціативи та публічну діяльність Марина Соченко послідовно працює з темами пам'яті, гідності, служіння й національної ідентичності.

2.4. Громадянська, волонтерська та гуманістична позиція художниці

Майдан став для Марини Соченко важливим особистим досвідом. Вона була серед людей, приходила на віче, робила замальовки, малювала сцени протесту й портрети учасників з натури [53; 54] (іл. 2. 30). У цей час у її творчості особливо важливим стає портрет конкретної людини – живе обличчя, стан і присутність у події.

Окремим свідченням цієї роботи з майданною темою є світлина 2014 року, на якій художниця працює над картиною «Барикада на Інститутській» (іл. 2. 19). Вона показує, що тема Майдану була для Марини Соченко не віддаленим сюжетом, а особисто пережитим досвідом.

В інтерв'ю Марина Соченко згадує, що рішення малювати майданівців виникло з безпосереднього емоційного переживання. Вона бачила людей, які стояли на Майдані в холоді, у важких умовах, і відчувала потребу зберегти їхні обличчя. За її словами, її вразили виразні обличчя і внутрішня сила цих людей, тому вона почала створювати їхні портрети ще до трагічних подій лютого 2014 року [53]. У цьому жесті вже проявляється гуманістична основа її мистецтва: художниця бачить у центрі історії не узагальнений образ події, а конкретну людину.

Майданні портрети Марини Соченко мають особливе значення, бо вони створювалися безпосередньо під час подій. Це не були роботи, написані з пам'яті значно пізніше. Художниця бачила цих людей на Майдані, спілкувалася з ними й малювала їх з натури. В інтерв'ю вона підкреслює, що ці портрети є документальними: у зовнішності людей, їхньому одязі, обличчях і внутрішньому стані був зафіксований саме той історичний момент [53]. Тому майданний цикл Марини Соченко можна розглядати як живе свідчення про Революцію Гідності.

Після Майдану ця тема у творчості Марини Соченко природно продовжилася. Коли почалася російсько-українська війна, частина

майданівців пішла на фронт, частина повернулася пораненою. Для художниці ці події були пов'язані між собою, адже люди, яких вона бачила й малювала під час Революції Гідності, згодом стали на захист України. В інтерв'ю вона згадує, що після Майдану почала відвідувати госпіталі, малювати поранених бійців, медичний персонал, добровольців і майданівців, які повернулися з фронту або лікувалися після поранень [53].

Волонтерська діяльність художниці в цей період не обмежувалася створенням портретів. Вона долучалася до збору допомоги для поранених, приносила до госпіталів їжу, ліки, одяг для поранених та інші необхідні речі, яких тоді не вистачало [53]. У її спогадах цей час постає як період, коли держава й суспільство ще не були готові до війни, і багато трималося на ініціативі звичайних людей. Саме тому її мистецька робота в госпіталях поєднувалася з конкретною волонтерською допомогою.

Особливо важливо, що портрет для Марини Соченко ставав не тільки художнім твором, а й формою підтримки. У госпіталях вона запитувала бійців, чи хочуть вони, щоб їх намалювали. Багато хто погоджувався, позував на тлі прапорів, і для них це було знаком уваги та визнання [53; 54]. У такому контексті портрет набував психологічного й людського значення. Він допомагав бійцю відчувати, що його бачать не лише як пораненого або військового, а як особистість із власним обличчям, досвідом і гідністю.

У 2017 році Марина Соченко долучилася до поїздки вздовж лінії фронту у складі групи морально-психологічного забезпечення Генерального штабу ЗСУ. Метою цієї поїздки була підтримка військових, а також перевірка того, як мистецька робота може впливати на їхній моральний стан [53]. За спогадами художниці, вона проїхала майже всю лінію фронту, працювала з військовими різних підрозділів і була вражена тим, як бійці ставали в чергу за портретами. За першу поїздку вона створила 67 портретів за п'ять днів [53].

Цей факт є дуже показовим для розуміння її громадянської позиції. Художниця працювала у складних умовах, майже без відпочинку, часто на межі фізичного виснаження. Матеріали швидко закінчувалися, доводилося

шукати й передавати додатковий папір. Усе це свідчить про те, що для Марини Соченко портретування військових було не звичайною творчою практикою, а внутрішньою потребою і способом бути корисною в умовах війни.

У фронтових і госпітальних умовах художниця переважно працювала пастеллю. Вона пояснює це практичністю матеріалу: пастель можна швидко взяти із собою, розкласти й одразу працювати кольором [53]. У таких умовах не було можливості довго готуватися до роботи, будувати складну живописну композицію або використовувати великі формати. Портрет часто треба було створити швидко, іноді просто в палаті, на позиціях або під час короткої зустрічі з військовим. Тому пастель стала для неї мобільною технікою, яка відповідала характеру цих обставин.

Водночас швидкість виконання не зменшувала значення цих портретів. Навпаки, саме безпосередність роботи давала їм особливу силу. Художниця фіксувала обличчя людей у моменті – після бойового досвіду, поранення, втрати побратимів, перебування на передовій. У цих портретах важливою була не лише зовнішня схожість, а й погляд, стан, внутрішня напруга людини. Марина Соченко підкреслює, що для неї головне – щоб людина була впізнавана, але водночас портрет мав передавати і її внутрішній стан [53].

Окремою болючою темою для художниці стала пам'ять про загиблих. У спогадах вона розповідає про майданівця, який важко переживав втрату побратимів і дивився на фотографії загиблих бійців. Після цієї зустрічі Марина Соченко написала картину, присвячену пам'яті полеглих воїнів батальйону «Донбас» [53]. Цей епізод показує, що її творчість виникала не лише з бажання зафіксувати подію, а й з глибокого співпереживання конкретній людській трагедії.

Саме тут особливо виразно проявляється гуманістичний характер її мистецтва. У центрі її уваги – не війна як абстрактна історична тема, а людина, яка переживає біль, втрату, поранення, страх, мужність і відповідальність. Художниця не відсторонюється від цих переживань, а

пропускає їх через себе. Тому її портрети військових і майданівців мають не лише документальне, а й емоційно-етичне значення.

Друга поїздка Марини Соченко на фронт відбулася у 2019 році. Вона працювала з військовими 30-ї та 93-ї бригад, зокрема в районі Авдіївки та промзони [53]. За її спогадами, військові самі підказували, кого варто намалювати, кого вони вважали справжніми героями. Це важлива деталь, бо вона показує, що художниця не нав'язувала власний вибір образів, а прислухалася до середовища, у якому працювала. Часто саме військові підказували Марині Соченко, кого варто намалювати, бо добре знали своїх побратимів і їхній бойовий шлях.

У цьому проявляється важлива особливість громадянської позиції Марини Соченко. Вона працює не з вигаданими образами, а з реальними людьми, яких бачить і з якими спілкується. Її майданні, госпітальні й фронтові портрети виникають із живого контакту. Саме тому вони мають не лише художню, а й документальну та людську цінність: зберігають обличчя, погляди й присутність конкретних людей у часі війни.

Портрети військових у її творчості можна розглядати і як форму моральної підтримки. У госпіталях і під час поїздок до військових художниця малювала людей, які часто перебували у важкому фізичному або психологічному стані. Сам процес позування ставав для них моментом уваги й спілкування. Перед нею був не просто поранений боєць чи учасник війни, а людина, гідна бути побаченою і збереженою в образі.

У цьому сенсі її робота мала морально підтримувальний характер. Портрет ставав способом показати людині, що її бачать, пам'ятають і цінують її досвід. Саме тому військові погоджувалися позувати, ставали в чергу за портретами й зберігали ці роботи як особисту пам'ять. Такий досвід показує, що мистецтво Марини Соченко діє не лише у виставковому просторі, а й у безпосередньому людському контакті.

Важливим продовженням цієї лінії стала робота Марини Соченко над розписами військової каплиці Воздвиження Чесного Хреста Господнього на

Аскольдовій могилі в Києві. Якщо госпітальні й фронтові портрети були пов'язані з безпосереднім контактом із сучасними захисниками України, то розписи каплиці розширили цю тему до історичного масштабу. Тут образ українського воїна постає не лише як образ сучасника, а як частина великої традиції боротьби за державність.

За словами художниці, робота над каплицею тривала приблизно два роки, у 2018–2020 роках. Над центральною композицією розпису «Покрова Богородиці» вона працювала близько пів року. У каплиці представлено героїв різних епох – від доби Київської Русі до діячів УНР, майданівців і тих, хто в різні часи воював за Україну та її незалежність [54]. Цей розпис вимагав не лише художньої майстерності, а й великої історичної роботи. Марина Соченко консультувалася з істориками, збирала матеріали, працювала з портретними зображеннями, уточнювала біографії та візуальні джерела [54]. У цьому проєкті громадянська позиція Марини Соченко виходить у ширший, монументальний простір. Каплиця постає не лише як місце молитви й ушанування, а й як простір історичної пам'яті. У її розписах поєднано сакральну традицію, національну історію та пам'ять про борців за Україну. Герої різних епох зображені поряд, тому глядач бачить тяглість української боротьби – від давніх часів до сучасної війни. Саме тому розписи каплиці є одним із важливих прикладів того, як у творчості Марини Соченко тема війни переходить у ширший контекст історичної пам'яті.

При цьому художниця працює не з абстрактною пам'яттю, а з конкретними людьми. Для неї важливо зберегти обличчя, портретну впізнаваність і зв'язок образу з реальною постаттю. Це зближує розписи каплиці з її майданними й військовими портретами. В усіх цих роботах Марина Соченко прагне не лише створити художній образ, а й залишити свідчення про людину, її життя, подвиг і місце в історії.

Розписи військової каплиці мають також виховне значення. У них історія України постає не як віддалене минуле, а як жива пам'ять, що продовжується в сучасності. Образи князів, козаків, діячів визвольних

змагань, Героїв Небесної Сотні та сучасних воїнів зібрані в одному просторі. Такий принцип створює відчуття історичної неперервності. Він показує, що боротьба за Україну не є випадковою подією останніх років, а має глибоке коріння в національній історії.

У цьому сенсі каплиця на Аскольдовій могилі є не лише мистецьким твором, а й формою громадянського служіння. Художниця працює тут як митець, дослідник і носій пам'яті. Вона переводить історичний матеріал у зримий образ, доступний для глядача. Тому цей проєкт важливий і для розуміння її творчого методу, і для розуміння її людської позиції. Марина Соченко не просто звертається до теми героїв України, а бере участь у створенні простору, де ця пам'ять може бути пережита безпосередньо.

Особливої ваги тема війни й пам'яті набуває з огляду на особисту долю художниці. Марина Соченко є матір'ю двох синів – Любомира та Мирослава, які стали на захист України. У цьому факті важливо бачити не лише родинну біографію, а й результат того середовища, у якому вони зростали. Сини художниці були виховані в атмосфері української культури, поваги до історії, громадянської відповідальності та активної патріотичної позиції. Це перегукується і з творчістю самої Марини Соченко, у якій тема України, пам'яті, гідності й захисту держави посідає центральне місце.

Любомир Соченко, позивний «Рікі», був не лише сином художниці, а й самостійною постаттю в сучасній історії українського спротиву. Він народився в Києві, навчався у школі № 129 Дніпровського району, здобув освіту в Коледжі інформаційних систем і технологій, навчався у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка та Люблінському університеті імені Марії Кюрі-Склодовської [29]. У джерелах зазначено, що він володів кількома європейськими мовами, був учасником Революції Гідності та багатьох патріотичних акцій [29].

Після початку повномасштабного вторгнення, 25 лютого 2022 року, Любомир став на захист Києва у складі територіальної оборони. 3 травня 2022 року він воював на фронті у складі 65-ї окремої механізованої бригади,

спочатку в піхоті, а з 2023 року – у роті ударних БПЛА «Рубак» цієї ж бригади як пілот БПЛА, командир відділення, сержант [29]. За бойові заслуги Любомир Соченко був відзначений низкою нагород, серед яких ордени «За мужність» II і III ступенів, відзнака Президента України «За оборону України», медаль Міністерства оборони України «За поранення», почесні нагрудні знаки Головнокомандувача ЗСУ «Золотий Хрест» та «Хрест Військова честь», а також інші відзнаки [29].

Ці факти показують, що його участь у захисті України була не формальною, а дієвою і жертвною. Любомир Соченко належав до покоління українців, яке не лише декларувало патріотичні цінності, а й взяло на себе реальну відповідальність за оборону держави. У 2025 році він загинув на фронті під час виконання бойового завдання [29]. Його загибель стала для Марини Соченко особистою трагедією і водночас ще глибше пов'язала її творчість із темою пам'яті про українських захисників.

Молодший син художниці, Мирослав Дейлик, також став воїном Сил оборони України. Це важливо для розуміння родинного й морального контексту життя Марини Соченко. Її сини не залишилися осторонь подій, які визначають долю країни, а стали безпосередніми учасниками її захисту. Тому тема українського воїна для художниці пов'язана не лише з мистецтвом і громадянською позицією, а й з особистим родинним досвідом. Цю особисту родинну тему можна простежити й у творі Марини Соченко «Автопортрет з синами» 2025 року (іл. 2. 17).

Загибель Любомира Соченка робить тему війни для Марини Соченко не лише мистецькою, а й болісно особистою. У цьому контексті варто згадати роботу «Портрет сина Любомира. Герої не вмирають!» 2026 року, присвячену його пам'яті (іл. 3. 53). Війна увійшла у власну родинну історію мисткині, у досвід материнського болю, втрати й пам'яті. Саме тому звернення художниці до образів українських захисників має не тільки суспільне, а й особисте підґрунтя.

Попри це Марина Соченко не відходить від теми війни. Навпаки, вона свідомо продовжує працювати з образами українських захисників, із пам'яттю про загиблих, із темою жертвності й гідності. Така позиція потребує великої внутрішньої сили. Кожен портрет, кожна розмова з військовими, кожне звернення до теми втрати вимагає від художниці не лише професійної майстерності, а й особистої емоційної участі. Це виснажлива праця, у якій вона віддає власний час, енергію й душевний ресурс.

У цьому контексті творчість Марини Соченко можна розглядати як форму служіння. Вона не тільки зображує українських воїнів, а й підтримує їх – присутністю, розмовою, портретом, збереженням пам'яті. Її мистецтво пов'язане і з особистим болем, і з пам'яттю всієї країни. У центрі цієї творчості завжди залишається людина – її обличчя, гідність, жертвність і право бути пам'ятаною.

Окремо варто зазначити, що людяність Марини Соченко проявляється і в її повсякденному ставленні до живого світу. За спостереженнями авторки та зі спілкування з колегами художниці, вона з великою добротою ставиться до тварин, опікується ними, має вдома собак і котів, а також допомагала шукати добрі руки для тварин. Ця риса не є головною темою її мистецтва, але вона доповнює уявлення про Марину Соченко як людину, здатну до турботи, співчуття й відповідальності.

Ця доброта проявляється не в деклараціях, а в конкретних діях – у готовності допомогти, підтримати, віддати свій час і сили. Тому творчість, волонтерство, педагогіка й пам'ять про загиблих у житті Марини Соченко не існують окремо. Вони пов'язані спільною увагою до людини, її гідності, болю й права бути збереженою в пам'яті. Саме тому її художня праця виходить за межі суто мистецького процесу і стає способом участі в житті країни.

Таким чином, громадянська, волонтерська та гуманістична позиція Марини Соченко є невіддільною від її творчості. Портрети українських захисників, майданівців і загиблих героїв у її доробку постають як форма

пам'яті, підтримки й особистої участі. У цій праці поєднуються професійна художня школа, материнський біль, волонтерський досвід і розуміння того, що мистецтво може бути не лише зображенням, а й дією – способом підтримати людину, зберегти її обличчя і передати пам'ять про неї майбутнім поколінням.

Висновки до розділу 2

Встановлено, що формування художниці було пов'язане з родинним середовищем, раннім інтересом до мистецтва, навчанням у художній школі на Березняках, Республіканській художній середній школі імені Т. Г. Шевченка, приватній школі Віктора Зарецького та Київському державному художньому інституті, нині – НАОМА. Цей досвід сформував її як художницю, для якої важливими залишаються рисунок, композиція, колір, портретна схожість і зв'язок із класичною традицією.

Визначено основні риси становлення авторської художньої мови Марини Соченко. Її творчість спирається на академічну школу, роботу з натурою, уважне ставлення до портрета, інтерес до української культури, родинної тематики та історичної пам'яті. Ранні твори, пов'язані з материнством, дитинством, народною традицією та українським побутом, поступово доповнюються темами Революції Гідності, війни, образу українського захисника й пам'яті про загиблих.

Проаналізовано педагогічну, виставкову, громадянську та волонтерську діяльність художниці. З'ясовано, що педагогічна практика Марини Соченко тісно пов'язана з її власним художнім досвідом. Викладання живопису, рисунка й композиції, робота в НАОМА, методичні рекомендації та наукові публікації свідчать про системне осмислення нею професійних основ мистецтва.

Встановлено, що виставкова діяльність, нагороди, подяки й відзнаки Марини Соченко підтверджують суспільне значення її праці. Вони

засвідчують визнання художниці в мистецькому, освітньому, громадському, військовому, волонтерському та міжнародному середовищах.

З'ясовано, що Революція Гідності та російсько-українська війна стали важливим етапом у житті й творчості Марини Соченко. Після цих подій у її мистецтві посилюються документальність, портретність і громадянська тема. Портрети майданівців, поранених військових, добровольців і захисників України стали для художниці способом зберегти обличчя людини, її досвід і пам'ять про неї.

РОЗДІЛ 3. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ТВОРЧОСТІ МАРИНИ СОЧЕНКО

3.1. Історико-культурні мотиви та образна система у творчості Марини Соченко

Історико-культурні мотиви у творчості Марини Соченко сформувалися ще до 2014 року. Вони пов'язані з родинною темою, материнством, жіночим образом, українським вбранням, побутом і народною традицією. Після Революції Гідності та початку російсько-української війни ці мотиви набули нового змісту. Майданні й воєнні твори стали для художниці новим етапом, але вони не були відірвані від попереднього доробку: у них зберігається її увага до людини, пам'яті, гідності та зв'язку з українською культурою.

У ранньому й зрілому доробку Марини Соченко помітне місце посідають образи матері, дитини, родини, українського дому, народного одягу та святкового повсякдення. Ці мотиви не варто сприймати лише як побутові або декоративні. Через них художниця показує середовище, у якому зберігаються пам'ять, традиція і відчуття належності до української культури. Особливо виразно ця лінія простежується у творах, пов'язаних із материнством, жіночим образом і родинним теплом. На це звертали увагу дослідники, які писали про творчість Марини Соченко, підкреслюючи її інтерес до жінки, матері, українського побуту й етнокультурної самобутності [10; 12; 19; 20; 21]. У таких роботах портретність часто поєднується з декоративністю. Персонажі залишаються живими й конкретними, але водночас можуть сприйматися ширше – як образ матері, берегині, носійки родинної та національної пам'яті. Це простежується, зокрема, у «Портреті матері художниці» 2002 року (іл. 2. 12), творі «Любов» 2006 року (іл. 2. 13) та композиції «Зимовий сон» 2006 року (іл. 2. 14).

Етнокультурні мотиви у творчості Марини Соченко важливі не як зовнішня “українська” ознака, а як результат уважного вивчення матеріалу.

Художниця не просто використовує вишиванку, рушник, народний одяг чи побутові предмети як декоративні деталі. Вона звертається до них як до частини живої культури, яку потрібно знати й відчувати.

Показовим у цьому сенсі є її робота над темою весільного короваю під час навчання в майстерні Олександра Лопухова. У спогадах Марина Соченко зазначала, що для цієї теми їздила в село, ходила по хатах, замальовувала інтер'єри, збирала матеріал, спостерігала за народними звичаями та одягом [47]. Тобто українська традиція входить у її творчість не як умовна декорація, а через особисте спостереження, роботу з природою і занурення в конкретне середовище.

Саме тому народні мотиви в її творах виглядають природно. Вишитий одяг, рушники, квіти, побутові речі, святкові страви або інтер'єр української хати не існують окремо від людини. Вони допомагають показати її світ, родинні зв'язки, пам'ять про дім і зв'язок із традицією. У цьому полягає одна з важливих особливостей образної системи Марини Соченко: вона бачить культуру не як набір символів, а як середовище життя.

Подібний підхід відчутний і в інших творах художниці, пов'язаних із українським побутом, родинною пам'яттю та природним середовищем. До цього кола належать «Бабуся Одарка. Онуки не їдуть» 1992 року (іл. 2. 6) та «Стелися, барвінку, низенько» 1992 року (іл. 2. 7). У цих роботах сільський простір, народний мотив і людська присутність подані не як зовнішня етнографічна ознака, а як середовище пам'яті, родинної прив'язаності й зв'язку з традицією.

Отже, ще до 2014 року в її творчості вже існувала стійка лінія, пов'язана з українською традицією, родиною, жіночим образом, материнством і пам'яттю про дім. Після Революції Гідності та початку російсько-української війни ця лінія не зникає, а переходить в іншу площину. У центрі залишається людина, але тепер це вже людина в умовах історичних подій – майданівець, доброволець, військовий, поранений захисник.

Участь Марини Соченко у виставкових проєктах історичного спрямування також показує, що тема української історії була для неї важливою не лише після Майдану. Вона брала участь у проєктах, пов'язаних із осмисленням українського минулого, зокрема у виставках циклу «Україна від Трипілля до сьогодні в образах сучасних художників», а також у виставці «Держава будується нині» [45; 46; 49]. Цей напрям у її творчості репрезентують і портрет Т. Г. Шевченка 2015 року (іл. 3. 36) та портрет полковника Євгена Коновальця 2023 року (іл. 3. 37). Такі твори розширюють коло її тем від родинного й етнокультурного образу до історичної пам'яті та державницької проблематики.

Революція Гідності стала для Марини Соченко новим етапом, але не випадковим поворотом. Художниця опинилася серед людей Майдану, бачила їх щодня, спілкувалася з ними, робила замальовки й портрети з натури. Цей безпосередній досвід зафіксований і в архівній світлинці, де Марина Соченко працює на Майдані під час віча у грудні 2013 року (іл. 2. 30). В інтерв'ю вона підкреслювала, що ці портрети були для неї документальними, бо в обличчях, одязі й стані людей зберігався конкретний момент історії [53]. Майданний досвід відображений також у роботах «Ніч на барикаді» 2014 року (іл. 3. 42) та «Народне Віче 1-го грудня» 2013 року (іл. 3. 43). Саме тому майданні роботи Соченко можна розглядати як продовження її інтересу до людини, але вже в умовах великої історичної події [8; 15; 37].

У майданному циклі історія показана не через узагальнену сцену, а через конкретне обличчя. Серед робіт цього періоду – зображення Миколи Діденка, голови Київської обласної організації НРУ (іл. 3. 45), Ігоря з Луганська, пораненого на Майдані (іл. 3. 46), учасника Майдану Олега Мартищенка (іл. 3. 47), а також Героя Небесної Сотні Ігоря Пехенька (іл. 3. 44). Художниця не відмовляється від портретної конкретності навіть тоді, коли працює з темами революції, війни чи національної пам'яті. Навпаки, саме через окрему людину вона показує час, подію і внутрішній стан суспільства.

Після початку російсько-української війни цей підхід продовжується у портретах військових, добровольців, поранених захисників, медиків і волонтерів. Цей етап документують світлини з поїздки Марини Соченко з групою МПЗ ЗСУ у 2017 році, зокрема матеріали, пов'язані з військовослужбовцями артилерійського підрозділу 28-ї окремої механізованої бригади, госпіталем у Часовому Яру, Слов'янськом і виставкою для 93-ї окремої механізованої бригади «Холодний Яр» (іл. 2. 20 – 2. 29). У цих матеріалах документальність поєднується з особистим спілкуванням художниці з військовими. Детальніше ця тема буде розглянута в підрозділі, присвяченому образу українського захисника, однак уже тут важливо підкреслити: військова тема у творчості Марини Соченко виростає з її попередньої уваги до людини, її обличчя, досвіду й життєвого середовища [23; 52; 53].

Важливо підкреслити, що Марина Соченко не працює з історичними темами поверхово. Для неї недостатньо лише взяти впізнаваний символ або відому постать. У своїх творах вона спирається на зібраний матеріал, спостереження, консультації, роботу з джерелами й натурою. Це підтверджують її спогади про підготовку до теми весільного короваю, а також розповідь про роботу над розписами військової каплиці на Аскольдовій Могилі [47; 53].

Такий підхід особливо помітний у розписах військової каплиці Воздвиження Чесного Хреста Господнього в Києві. У цьому проєкті історична пам'ять представлена через конкретних постатей різних епох – від княжої доби до Героїв Небесної Сотні та сучасних захисників України [39; 44; 50]. Центральним образом розписів є ікона «Покрова Богородиці» 2019 року (іл. 3. 31). Окремий фрагмент каплиці з портретами С. Петлюри, А. Мельника і С. Бандери подано в ілюстрації 3. 34. В інтерв'ю художниця підкреслювала, що ця робота вимагала великої підготовки: консультацій з істориками, пошуку матеріалів, портретних зображень, уточнення біографій і місця кожної постаті в історії України [53]. На окремій світлинці Марина Соченко й

Петро Дейлик зображені у військовій каплиці, розписи якої були створені ними у співпраці (іл. 3. 35).

Цей приклад важливий для розуміння образної системи Марини Соченко. Вона не розділяє історію на «давню» і «сучасну» як на окремі, не пов'язані між собою теми. У її творчості князі, діячі УНР, герої визвольних змагань, майданівці й сучасні військові постають як учасники тривалої боротьби за Україну. Тому історична пам'ять у її роботах не є застиглим образом минулого, а пов'язана з теперішнім часом і з людьми, які продовжують цю історію сьогодні.

Саме через це майданні й воєнні твори Марини Соченко логічно входять до ширшого історико-культурного контексту. Вони не лише фіксують події 2013–2014 років або російсько-української війни. Вони показують, як сучасна людина стає частиною історії. Майданівець, доброволець, поранений борець або військовий на фронті в її портретах не втрачає індивідуальності, але водночас набуває значення свідка часу.

У цьому підрозділі важливо лише окреслити цю лінію, адже докладніший аналіз образу українського захисника буде подано в наступних пунктах. Однак уже тут можна зазначити: для Марини Соченко історико-культурний мотив найчастіше проходить через людину. Вона звертається не до безособової історії, а до конкретного обличчя, конкретної долі й конкретної пам'яті. Саме це відрізняє її роботи від формальної історичної ілюстрації.

Водночас творчість Марини Соченко не обмежується документальним портретом. Поряд із роботами, де важливими є портретна схожість, конкретна людина й особистий досвід, у її доробку з'являються твори з узагальненою, алегорично-символічною образністю. У таких роботах художниця говорить не лише про окрему людину, а про Україну, її спротив, історичну силу й право на захист.

До такого кола належить картина Марини Соченко «Буде тобі, враже, як Україна скаже!» 2024 року (іл. 3. 48). У цьому творі художниця відходить від

суто портретного принципу. Центральна жіноча постать сприймається не як портрет конкретної людини, а як персоніфікований образ України. Вишиванка пов'язує її з народною традицією, а шолом і воїнський характер образу вводять тему захисту й боротьби.

Назва картини має народне звучання. Вона нагадує фольклорну формулу, у якій є і виклик ворогові, і впевненість у власній силі. Образ дракона можна прочитати як символ агресора, а присутність сучасних українських військових вводить композицію в контекст російсько-української війни. Тому твір поєднує кілька рівнів: міфологічний, історичний і сучасний.

У статті «Образ воїна в українському живописі 2014–2024 рр.: теми, ідеї, символи» ця робота розглядається як приклад переходу від документально-портретної моделі до символічно-узагальненого образу [4].

Якщо в портретах військових Марина Соченко насамперед зберігає обличчя конкретної людини, то в картині «Буде тобі, враже, як Україна скаже!» вона створює образ України-воїтельки. Тут важлива вже не портретна схожість, а сила символу, у якому поєднуються народна традиція, воєнна сучасність і тема історичної боротьби.

У цій роботі змінюється сам спосіб художнього узагальнення. Якщо в портретах майданівців і військових Марина Соченко виходить від живої моделі, особистої зустрічі й конкретної біографії, то тут вона будує композицію як зіткнення двох сил. З одного боку – агресія, руйнування, знеособлений ворог; з іншого – Україна, яка чинить опір і відповідає на загрозу. Тому твір працює не як портрет і не як ілюстрація до окремої події, а як образ спротиву.

Таке узагальнення не суперечить попередньому портретному досвіду художниці. Навпаки, воно виростає з нього. Багаторічна робота з майданівцями, військовими, пораненими, волонтерами й родинами загиблих дала Марині Соченко матеріал для ширшого художнього висновку: війна змінює не лише окрему людину, а всю країну. У картині «Буде тобі, враже, як

Україна скаже!» ця думка передана не через індивідуальний портрет, а через цілісну композицію, дію, напругу і символічне протистояння.

У контексті цього підрозділу ця картина є показовою, оскільки в ній поєднуються кілька важливих для творчості Марини Соченко мотивів. У ній присутні жіночий образ, народна інтонація, тема захисту, сучасна війна й узагальнений образ України. Але картина не просто повторює ці мотиви. Вона переводить їх на інший рівень – рівень символічної композиції, де йдеться вже не про окрему людину, а про образ країни, яка бореться.

Отже, історико-культурні мотиви у творчості Марини Соченко мають кілька основних напрямів. Перший пов'язаний із родиною, материнством, українським побутом і народною традицією. Другий – із роботою художниці з історичним матеріалом, зокрема з темами української державності, пам'яті про борців за Україну та постатями різних епох. Третій напрям формується після Революції Гідності й початку російсько-української війни, коли в її творчості з'являються майданівці, добровольці, військові та узагальнені образи українського спротиву.

Усі ці напрями поєднує не зовнішня стилізація, а увага до живого змісту культури. Для Марини Соченко українська традиція, історія й сучасна війна не існують окремо. Вони проходять через людину, її досвід, обличчя, родинну пам'ять і здатність чинити опір. Саме тому її образна система поєднує побутове, історичне, портретне й символічне, а тема національної ідентичності розкривається не декларативно, а через конкретні художні образи.

3.2. Художня мова та засоби виразності у творчості мисткині

Для творчості мисткині характерне поєднання академічної основи, портретної уважності, декоративного чуття кольору та композиційної організованості. Її художня мова не зводиться до одного прийому або

стилістичного напрямку. Вона формується на основі професійної школи, особистого досвіду, педагогічної практики й постійної роботи з натурою.

Важливою основою творчості Марини Соченко є класична художня підготовка. У розмові з авторкою художниця неодноразово підкреслювала значення академічної школи, рисунка, композиції та ремесла. Для неї володіння професійними засобами не обмежує художника, а навпаки – дає йому більшу свободу. Ця позиція добре пояснює її живописну манеру: навіть у творах із виразною символікою або емоційною напругою відчутна опора на побудову форми, композиційну логіку й уважне ставлення до людської постаті [53; 54].

Особливе значення для становлення художниці мала школа Віктора Зарецького. У спогадах Марина Соченко зазначала, що саме від нього перейняла не лише професійні навички, а й розуміння мистецтва як системної праці, що потребує знання традиції, історії мистецтва, стилів і великих майстрів [54]. Це важливо для аналізу її художньої мови, адже у творах Соченко поєднуються академічна дисципліна й особисте образне бачення. Вона не працює випадково або поверхово, а спирається на школу, досвід і продуману побудову твору.

У її живописі помітна увага до рисунка як основи образу. Це особливо відчутно в портретах, де важливими є не лише загальні риси обличчя, а й постава, нахил голови, погляд, напруження або внутрішня зібраність моделі. Рисунок у таких роботах виконує не тільки технічну функцію. Він допомагає передати характер людини, її стан і присутність у конкретному моменті. Саме тому портрети Марини Соченко не сприймаються як нейтральні зображення. Вони мають внутрішню психологічну напругу.

Портретність є однією з найважливіших ознак її художньої мови. Для Соченко важлива впізнаваність людини, але вона не обмежується зовнішньою схожістю. В інтерв'ю художниця наголошувала, що портрет має передати і внутрішній стан, наскільки це можливо [53]. Це особливо помітно у творах, пов'язаних із Майданом і війною. Обличчя в них стає головним носієм

змісту: через нього передається втома, зосередженість, біль, гідність, сила або пережитий досвід.

Водночас у творчості Марини Соченко портрет часто поєднується з декоративністю. Це не суперечність, а одна з характерних рис її манери. Декоративне начало проявляється у роботі з кольором, орнаментом, ритмом тканин, квітковими мотивами, деталями українського вбрання, побутовим або святковим середовищем. У таких творах декоративність не руйнує реалістичної основи, а посилює образ, надає йому цілісності та емоційної виразності.

Колір у творчості Марини Соченко є важливим, але не єдиним засобом виразності. В інтерв'ю художниця наголошувала, що в образі можуть працювати різні елементи: погляд, одяг, фон, жести, атрибути, колірна гама, художня форма. При цьому вона не виокремлює один засіб як головний для всіх творів: усе залежить від задуму конкретної роботи. В одному випадку провідну роль може відігравати колір, в іншому – вираз обличчя, композиція або сама пластична форма [53]. Такий підхід свідчить, що художниця не користується сталим набором прийомів механічно, а щоразу обирає ті засоби, які найточніше відповідають темі й емоційному змісту твору.

Так само і символіка у її творах не завжди подається прямо. Вона може виникати через поєднання деталей, композиційне рішення, колір, жест або загальний характер образу. Тому символічний зміст у роботах Марини Соченко не варто зводити лише до окремих знаків чи атрибутів. Він формується через цілісну художню побудову твору.

Композиція у творах Марини Соченко також залежить від конкретного художнього завдання. У камерних родинних і жіночих образах вона часто будується навколо спокійної, зосередженої постаті, побутового середовища, предметів і деталей, які створюють відчуття домашнього простору. У майданних і воєнних роботах композиція може бути більш лаконічною: головна увага зосереджується на обличчі, погляді, поставі людини, її

внутрішньому стані. У символічних композиціях, навпаки, важливішими стають рух, зіткнення сил, ритм фігур і загальна драматургія образу.

Така різноманітність композиційних рішень свідчить, що художниця не користується єдиною сталою схемою. Вона щоразу підпорядковує форму змісту твору. Якщо головним є портретна пам'ять про конкретну людину, композиція зосереджується на її обличчі й присутності. Якщо йдеться про історичну або символічну тему, образ будується ширше – через взаємодію постатей, простору, жестів, кольору й загального емоційного напруження.

Важливою особливістю художньої мови Марини Соченко є поєднання станкового й монументального мислення. Більшість її творів належить до станкового живопису та графіки, однак у роботах великого формату, зокрема у розписах військової каплиці на Аскольдовій Могилі, відчутне вміння працювати з великим простором, багатофігурною композицією та історичним рядом образів. Тут художниця мислить не лише окремим портретом, а цілісною системою постатей, які разом формують візуальну оповідь про українську історію [39; 45; 50].

Окремої уваги потребує технічна й дослідницька складність портретної роботи Марини Соченко. У випадку з історичними посталями художниця не завжди мала якісний візуальний матеріал. За її словами, іноді доводилося працювати з фотографіями поганої якості й на цій основі створювати портретний образ, максимально наближений до реальної зовнішності особи [53]. У такій роботі портретна схожість постає не як механічне копіювання фотографії, а як результат уважного аналізу, реконструкції й художнього узагальнення.

Ще один рівень складності був пов'язаний із самим простором військової каплиці на Аскольдовій Могилі. Частина портретів розміщувалася на архітектурно складних, викривлених поверхнях, зокрема на фрагментах стін і колонах. Те, що з близької відстані або згори могло виглядати правильно, знизу, з позиції глядача, спотворювалося. Тому художниці доводилося багаторазово підніматися і спускатися, перевіряти зображення з

різних точок огляду, коригувати пропорції й деталі так, щоб портрети сприймалися правдоподібно саме з реальної глядацької позиції. Це свідчить про високий рівень професійної відповідальності Марини Соченко: для неї важливо не лише створити образ, а й досягти його переконливості в конкретному просторі. Процес роботи над розписами зафіксований на світлинах 2019 року (іл. 3. 32–3. 33).

Окремо слід звернути увагу на техніки, якими працює Марина Соченко. У її доробку є живописні роботи, виконані темперою, олією, акрилом, а також значна кількість пастельних портретів. Вибір матеріалу для художниці не є випадковим. Він залежить від умов роботи, теми й завдання. У госпіталях, на виїздах до військових і під час роботи в польових умовах особливо важливою стала пастель. В інтерв'ю Марина Соченко пояснювала, що пастель зручна тим, що її можна швидко взяти із собою, розкласти й одразу працювати кольором [53].

Саме пастель дала художниці можливість створювати портрети безпосередньо в умовах, де неможлива тривала підготовка або робота з етюдником. У госпіталі, на фронті чи під час зустрічей із військовими потрібно було діяти швидко, але водночас зберегти схожість, характер і стан людини. Тому пастель у цьому випадку стала не просто технікою, а практичним інструментом документальної та емоційної фіксації образу.

У живописних роботах Марина Соченко має змогу глибше розгорнути тему. Якщо пастельні портрети часто пов'язані з безпосередньою зустріччю й швидкою роботою з натури, то живописна композиція передбачає триваліше осмислення задуму, простору, руху, кольору та загального емоційного стану твору. Саме в таких роботах художниця частіше переходить від фіксації конкретного образу до ширшого художнього узагальнення

Професійне ставлення Марини Соченко до форми, кольору й композиції простежується не лише в її творах, а й у методичних працях. У рекомендаціях, присвячених формальному та колористичному вирішенню ескізу, а також викладанню живопису, художниця розглядає роботу над

зображенням як послідовний процес, у якому важливими є задум, композиційна побудова, кольорова організація, цілісність форми й уважне ставлення до натури [36; 40]. Це дає підстави говорити про те, що її власна художня практика спирається на добре усвідомлену професійну систему.

У цьому контексті важливо, що Марина Соченко не протиставляє академічну школу і творчу свободу. Навпаки, у її розумінні професійна підготовка дає художнику можливість точніше втілити задум. Саме тому в її роботах навіть емоційно насичені або символічні образи зберігають внутрішню організованість. Композиція, колір, постать, простір і деталь не існують окремо, а працюють на загальний зміст твору.

Ця риса помітна і в тому, як художниця поєднує реалістичну основу з елементами узагальнення. У публікаціях про Марину Соченко дослідники неодноразово звертали увагу на її зв'язок із реалістичною традицією, портретністю, етнокультурними мотивами й декоративним відчуттям форми [19; 20; 21]. Однак реалізм у її творчості не варто розуміти як просте відтворення видимого. Він поєднується з добором головного, посиленням образу, колористичною виразністю та уважним ставленням до внутрішнього стану людини. Тому художня мова Марини Соченко будується на поєднанні кількох рівнів. Перший – це академічна основа: рисунок, композиція, робота з натурою, знання форми. Другий – емоційно-образний: уміння передати стан людини, атмосферу події, напругу часу. Третій – символічний: здатність через конкретний образ вийти до ширшого змісту, пов'язаного з пам'яттю, культурою й національною ідентичністю.

Особливо важливо, що ці рівні не існують у її творчості окремо. У портретах військових академічна основа допомагає зберегти впізнаваність людини, але зміст твору не вичерпується зовнішньою схожістю. У родинних і жіночих образах декоративність посилює теплоту й цілісність образу, але не перетворює його на орнаментальну схему. У символічних композиціях узагальнення не відривається від реального історичного досвіду, а виростає з нього.

Таким чином, художня мова Марини Соченко є гнучкою й водночас цілісною. Вона змінюється залежно від теми, матеріалу й завдання, але зберігає кілька сталих ознак: увагу до людини, опору на професійну школу, значення рисунка й композиції, емоційну роль кольору, здатність поєднувати реалістичну основу з декоративним і символічним узагальненням. Саме ці риси дають змогу художниці працювати з різними темами – від родинного образу до Майдану, війни й історичної пам'яті.

3.3. Національна ідентичність у символічній мові творів художниці

У творчості Марини Соченко національна ідентичність розкривається не лише через історичні сюжети або пряме звернення до теми війни. Вона формується через систему образів, деталей, інтонацій і композиційних рішень, які пов'язують людину з українською культурою, родинною пам'яттю, історією та сучасним досвідом боротьби. Символічна мова художниці не є сталою схемою: у різних творах вона може проявлятися через народний одяг, побутові предмети, колір, жест, образ матері, портрет воїна, сакральний простір або узагальнену алегоричну композицію.

У мистецтвознавчих публікаціях про Марину Соченко національна складова її творчості вже неодноразово пов'язувалася з етнічною самобутністю, родинною тематикою, жіночим образом і зверненням до української культурної традиції. Зокрема, Г. Міщенко розглядав її живопис у контексті реалістичної основи, етнокультурної виразності та уваги до людини [19; 20; 21]. Г. Козаченко акцентувала на темі материнства, а О. Ламонова – на особливій поетизації щоденного життя у творчості художниці [10; 12]. Ці спостереження важливі для розуміння того, що національна ідентичність у роботах Соченко формується не лише через історичні події, а й через образ дому, матері, дитини, родинного тепла і зв'язку з народною традицією.

У родинно-етнокультурному напрямі творчості Марини Соченко символічне значення часто виникає з буденних, але культурно впізнаваних

деталей. Народний одяг, рушники, квіти, предмети побуту, святкове середовище або інтер'єр українського дому не виконують лише декоративної ролі. Вони допомагають окреслити простір, у якому людина живе, пам'ятає, передає досвід і відчуває свою належність до культури. Це помітно в натюрморті «Дари української землі» 2015 року (іл. 2. 15), «Портреті баби Олени» 1988 року (іл. 2. 16), а також у творах «Ой чий то кінь стоїть» 2004 року (іл. 3. 38), «Ой коню, мій, коню» 1992 року (іл. 3. 39) та «Лелеки біля хати» 2022 року (іл. 3. 40). У цих роботах етнокультурна тема розкривається через предмет, пісенний мотив, образ дому, природи й родинної пам'яті. Саме тому такі деталі не виглядають випадковими прикрасами, а стають частиною образу людини та її життєвого світу.

Особливе місце в символічній мові Марини Соченко посідає жіночий образ. У ранніх і зрілих творах він часто пов'язаний із материнством, родиною, домом і продовженням життя. Жінка в таких роботах може бути конкретною особою, але водночас сприйматися ширше – як носійка родинної пам'яті, тепла й культурної тяглості. У цьому образі поєднуються особисте й узагальнене: приватний родинний мотив набуває значення ширшого образу українського світу.

Після Революції Гідності та початку російсько-української війни символічна мова художниці змінюється, але не втрачає зв'язку з попередніми мотивами. Жіночий образ, народна інтонація, тема дому й пам'яті переходять у площину загрози, втрати, захисту й спротиву. У таких роботах національна ідентичність постає вже не лише як приналежність до традиції, а й як готовність цю традицію захищати. Цей перехід помітний у роботі «Вічна пам'ять героям. Добровольцям, які загинули за Україну, присвячується» 2015 року (іл. 3. 41) та картині «Мамай-Переможець» 2024 року (іл. 3. 49). У першій роботі конкретні образи військових поєднані з меморіальною та сакральною символікою, зокрема з постатями ангелів, що переводить тему загиблих захисників у площину історичної пам'яті. У другій картині цей

напрям набуває більш узагальненого характеру: образ козака Мамая постає як символ українського воїна, стійкості та спротиву.

У майданних і воєнних творах символічний зміст часто виникає з документальних деталей. Одяг, прапори, фон, написи, колірні акценти, постава й погляд людини фіксують конкретний час і водночас набувають ширшого значення. Майданівець або військовий у творчості Соченко не перетворюється на умовний знак. Він залишається конкретною людиною, але через його образ розкриваються гідність, відповідальність і досвід історичного моменту. Саме в цьому полягає особливість її символічної мови: узагальнення виникає не замість конкретності, а з неї.

Окремий рівень символічної мови пов'язаний із образом захисту. У розписах військової каплиці на Аскольдовій Могилі ця тема втілена через широкий історичний ряд постатей: від княжої доби, Козаччини, УНР та УПА до Героїв Небесної Сотні, добровольців, «кіборгів» і військових Збройних сил України. Така побудова образного ряду показує українську історію як безперервну лінію боротьби за державність. У цьому випадку символічний зміст виникає не з одного знака, а з поєднання сакрального простору, історичних постатей і сучасних захисників України [39; 44; 50].

Важливим є і те, що у каплиці історичні та сучасні постаті введені в простір церковного розпису. Це надає образам захисників не лише меморіального, а й духовного звучання. Вони постають не як окремі портрети, розміщені поруч, а як частина спільної історичної та символічної композиції. Таким чином, національна пам'ять у цьому проєкті поєднується з християнською традицією вшанування, ідеєю жертвності й образом захисту України.

До символічно-узагальнених творів належить і картина «Буде тобі, враже, як Україна скаже!» 2024 року (іл. 3. 48). У ній художниця переходить від портретної конкретності до алегоричного образу країни, що чинить спротив. Народна інтонація назви, міфологічний мотив боротьби з ворогом і сучасний воєнний контекст створюють образ України як активної сили. У

статті авторки ця робота розглядалася як приклад переходу від документально-портретної моделі до символічного узагальнення [4].

Отже, символічна мова Марини Соченко формується на перетині кількох площин: родинної, етнокультурної, історичної, сакральної та воєнної. Її символи не існують окремо від людини й не зводяться до зовнішніх атрибутів. Вони розкриваються через образ, середовище, жест, погляд, композицію і зв'язок конкретної людини з ширшим історичним досвідом. Саме тому національна ідентичність у творчості художниці постає не як декларація, а як жива система пам'яті, культури й спротиву.

3.4. Образ українського захисника у творчості Марини Соченко

Образ українського захисника посідає одне з центральних місць у творчості Марини Соченко після Революції Гідності. Ця тема не виникла для художниці відсторонено або як реакція на зовнішнє замовлення. Вона формувалася через безпосередню присутність на Майдані, спілкування з його учасниками, роботу з натури, волонтерський досвід, відвідування госпіталів і поїздки до військових. Тому образ захисника у її доробку має не лише художнє, а й документальне, етичне та меморіальне значення.

Початок цієї лінії пов'язаний із майданними портретами. В інтерв'ю Марина Соченко згадувала, що почала малювати учасників Майдану ще до розстрілів, коли щодня проходила через Майдан до Академії й бачила людей, які перебували там у важких умовах. Її вразили їхні обличчя, зосередженість, внутрішня сила й гідність [53]. Саме тоді портрет набув для неї нового змісту: він дозволяв не лише передати зовнішню схожість, а й зберегти присутність людини в подіях Майдану.

Майданні портрети Марини Соченко важливі тим, що в них образ захисника ще не завжди пов'язаний із військовою формою або фронтом. Це передусім людина громадянського спротиву – майданівець, учасник подій, який бере на себе відповідальність за країну. У цьому сенсі образ захисника в

її творчості починається не з воєнної теми у вузькому значенні, а з теми гідності, вибору й готовності стояти за Україну.

Після початку російсько-української війни майданна тема поступово перейшла у військову. Частина людей, яких мисткиня знала або малювала після Майдану, пішла на фронт, дехто був поранений, дехто загинув. В інтерв'ю Марина Соченко зазначала, що після Майдану почала працювати в госпіталах, де малювала поранених майданівців, добровольців і військових, зокрема тих, хто лікувався після Іловайська й Дебальцевого, а також медичний персонал і волонтерів [53]. Це був уже не лише мистецький, а й людський досвід підтримки.

У подальших роботах ця тема пов'язується з пам'яттю про загиблих захисників і події сучасної війни. До них належать портрет поета-воїна Юрія Руфа 2023 року (іл. 3. 50), композиція «Пам'яті героям-кіборгам, які загинули в ДАПі 3 жовтня 2014 року» 2021 року (іл. 3. 51) та «Молитва за Маріуполь» 2024 року (іл. 3. 52). У цих творах війна постає не як віддалений сюжет, а як пам'ять про людей, міста й події, що стали частиною сучасного досвіду України.

У госпітальних і фронтових портретах особливо важливою стає безпосередність зустрічі. Художниця працювала з людьми, які щойно повернулися з боїв, пережили поранення, втрату побратимів або складний фронтовий досвід. Тому такі портрети не можна розглядати лише як зображення військових. Вони фіксують стан людини після пережитого. Погляд, постава, втома, зібраність, мовчазна напруга стають у цих роботах не менш важливими, ніж зовнішня схожість.

Марина Соченко неодноразово підкреслювала, що для неї у портреті важлива впізнаваність людини, адже родичі й побратими мають бачити саме цю людину. Водночас портрет не обмежується фізичною схожістю: художниця прагне передати стан людини, її зосередженість, втому, напруження або внутрішню силу [53]. Це принципово для розуміння її образу українського захисника. Воїн у її творчості не перетворюється на

безособовий символ. Він залишається конкретною людиною зі своїм досвідом, обличчям і внутрішньою напругою.

Особливо показовими є пастельні портрети військових. Сам вибір техніки був пов'язаний з умовами роботи. Пастель давала можливість швидко працювати кольором, брати матеріали із собою в госпіталь або на фронт, розкласти їх без складної підготовки й одразу починати портрет [53]. У цьому випадку техніка прямо пов'язана зі змістом: швидкість роботи не означала поверховості, а давала змогу встигнути зафіксувати людину в реальних умовах війни.

У статті М. Цимбалюка «Пастелі мужності» ця лінія творчості Марини Соченко розглядається через поєднання пастельної техніки й теми мужності [52]. Уже сама назва вдало окреслює загальне враження від цього циклу: м'якість пастелі поєднується з образом людей, які пройшли через фронтовий досвід і зберегли внутрішню витримку. У цих портретах немає зовнішньої героїзації або пафосної ідеалізації. Їхня сила полягає в уважному ставленні до конкретної людини, її обличчя, погляду й пережитого досвіду.

У 2017 році Марина Соченко долучилася до поїздки вздовж лінії фронту у складі групи морально-психологічного забезпечення Генерального штабу ЗСУ. За її словами, під час першої поїздки вона створила 67 портретів за п'ять днів [53]. Цей факт важливий не лише як свідчення великого обсягу роботи. Він показує, що портрет для військових мав значення особистої присутності й підтримки. Бійці ставали в чергу, щоб бути намальованими, а отже, сам процес портретування сприймався ними як форма уваги, визнання і пам'яті.

Тому образ українського захисника у творчості Марини Соченко має кілька рівнів. На першому рівні це конкретний портрет людини, створений з натури або на основі особистої зустрічі. На другому – документ часу, що фіксує обличчя учасників Майдану й війни. На третьому – образ гідності, витримки й спротиву, який виходить за межі окремої біографії та стає частиною ширшої історичної пам'яті. Саме поєднання цих рівнів робить

військові портрети Соченко важливими для розуміння її творчості в контексті сучасної української історії.

Водночас образ українського захисника у творчості Марини Соченко не обмежується лише портретами сучасних військових. У розписах військової каплиці на Аскольдовій Могилі він входить у ширший історичний контекст. Тут захисник України постає не тільки як учасник сучасної війни, а як частина тривалої історії боротьби за державність. У цьому проєкті образ воїна поєднує портретну, меморіальну, сакральну й історичну функції [39; 44; 50].

У каплиці Марина Соченко працює вже не з окремим фронтовим портретом, а з цілою системою образів. Постать захисника включена в історичний ряд, де сучасні воїни співіснують із постатями минулих епох. Таке рішення підкреслює спадкоємність української боротьби. Захисник у цьому просторі стає не лише героєм конкретного часу, а й носієм історичної пам'яті, яка поєднує різні покоління українців.

Особистого звучання тема українського захисника набуває у творчості Марини Соченко після загибелі Любомира Соценка. У цьому контексті важливою є робота «Портрет сина Любомира. Герої не вмирають!» 2026 року, присвячена його пам'яті (іл. 3. 53). У ній тема війни переходить із площини суспільного й документального в глибоко особисту. Для художниці образ захисника стає пов'язаним не лише з громадянською позицією, волонтерським досвідом і мистецькою працею, а й із родинною пам'яттю та переживанням втрати [29; 53].

Ця робота важлива для розуміння того, як у творчості Соченко поєднуються особисте й національне. Пам'ять про конкретну людину тут не замикається в приватному просторі. Вона входить у ширший контекст пам'яті про українських захисників, які віддали життя за країну. Саме тому образ воїна у творчості художниці не є абстрактним символом. Він завжди пов'язаний із реальною людиною, її іменем, обличчям, біографією і місцем у спільній історії.

У цьому полягає одна з важливих особливостей Марини Соченко як художниці: вона не відокремлює образ захисника від людської конкретності. Навіть тоді, коли образ набуває символічного або меморіального звучання, у його основі залишається людина. Тому в її військових портретах, майданних образах, фронтових пастелях і меморіальних творах захисник залишається передусім людиною – з власним обличчям, досвідом і пам'яттю.

Отже, образ українського захисника у творчості Марини Соченко формується на перетині документального портрета, особистої зустрічі, волонтерського досвіду, історичної пам'яті й родинного переживання. Він проходить шлях від майданного портрета до фронтової пастелі, від госпітальної зустрічі до монументального розпису, від суспільної теми до особистої пам'яті. Саме тому цей образ є одним із ключових для розуміння творчості художниці в контексті сучасної української культури.

Висновки до розділу 3

Визначено основні історико-культурні мотиви у творчості Марини Соченко. Встановлено, що тема історичної пам'яті розкривається через образи родини, матері, дитини, українського побуту, народної традиції, історичних постатей, майданівців і військових. У цих образах минуле й сучасність пов'язані між собою, а українська історія постає через конкретних людей, їхній досвід і пам'ять.

Проаналізовано художню мову та засоби виразності Марини Соченко. З'ясовано, що її творчість поєднує академічну основу, уважне ставлення до портрета, декоративно-колористичне мислення, роботу з натурою та здатність до символічного узагальнення. Важливими засобами виразності у її творах є рисунок, композиція, колір, матеріал, портретна схожість, погляд, постава, деталі середовища та внутрішня переконливість образу.

Виявлено, що національна ідентичність у творах Марини Соченко розкривається не прямо, а через образи людей, предмети побуту, народний

одяг, орнамент, квіти, сакральний простір і деталі середовища. Усі ці елементи не є лише декоративними. Вони допомагають показати зв'язок людини з родиною, культурою, історією та українською пам'яттю.

Проаналізовано образ українського захисника у творчості Марини Соченко. Визначено, що він розкривається поступово: від майданних портретів до госпітальних і фронтових пастелей, створених під час особистих зустрічей із військовими. У розписах військової каплиці на Аскольдовій Могилі цей образ пов'язується з ширшою історією боротьби за Україну, а в меморіальних творах – із пам'яттю про конкретних загиблих.

Підсумовано, що у творчості Марини Соченко особисте, родинне, історичне й національне тісно пов'язані між собою. Історична пам'ять і національна ідентичність у її творах розкриваються не через зовнішні декларації, а через конкретну людину, її обличчя, життєвий досвід, зв'язок із культурою, землею, історією та сучасною боротьбою за Україну.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження, присвяченого творчості сучасної художниці М. Соченко, було зроблені наступні висновки:

1. Виявлено, систематизовано та проаналізовано джерела, пов'язані з життям, творчістю, педагогічною та громадянською діяльністю Марини Соченко. Встановлено, що її доробок частково висвітлено в мистецтвознавчих статтях, каталогах, альбомах, електронних публікаціях і виставкових матеріалах. Однак ці публікації розглядають переважно окремі аспекти творчості художниці. Цілісного мистецтвознавчого дослідження творчості Марини Соченко в контексті історичної пам'яті та національної ідентичності на сьогодні немає.

2. Визначено джерельну базу та методи дослідження. Джерельна база охоплює мистецтвознавчі публікації, каталоги, альбоми репродукцій, офіційні матеріали, електронні джерела, науково-методичні праці Марини Соченко, документальні матеріали, візуальні джерела та інтерв'ю. Для аналізу творчості художниці використано аналітичний, джерелознавчий, біографічний, історико-культурний, формально-стилістичний, візуальний, іконографічний і порівняльний методи.

3. Розглянуто основні етапи життєвого і творчого шляху Марини Соченко. Встановлено, що формування художниці було пов'язане з родинним середовищем, раннім інтересом до мистецтва, навчанням у художній школі на Березняках, Республіканській художній середній школі імені Т. Г. Шевченка, приватній школі Віктора Зарецького та Київському державному художньому інституті, нині – НАОМА. Цей досвід сформував її як мисткиню, для якої важливими залишаються рисунок, композиція, колір, портретна схожість і зв'язок із класичною традицією. На основі вказаних компонентів була сформована авторська художня мова мисткині.

4. Проаналізовано педагогічну, виставкову, громадянську та волонтерську діяльність Марини Соченко. З'ясовано, що її педагогічна

практика тісно пов'язана з власним художнім досвідом. Викладання живопису, рисунка й композиції, робота в НАОМА, методичні рекомендації та наукові публікації свідчать про системне осмислення професійних основ мистецтва. Виставкова діяльність, нагороди, подяки й відзнаки підтверджують суспільне значення її праці.

5. Визначено основні теми й мотиви у творчості Марини Соченко. До них належать родина, материнство, дитинство, український побут, народна традиція, історичні постаті, Революція Гідності, російсько-українська війна, образ українського захисника та пам'ять про загиблих. Встановлено, що вони не існують окремо одна від одної, а пов'язані з темою української історичної пам'яті.

6. Виявлено особливості художньої мови Марини Соченко. Її творчість поєднує академічну основу, роботу з натурою, уважне ставлення до портрета, декоративно-колеристичне мислення та здатність до символічного узагальнення. Важливими засобами виразності у її творах є рисунок, композиція, колір, матеріал, портретна схожість, погляд, постава, деталі середовища та внутрішня переконливість образу.

7. Проаналізовано як у творчості Марини Соченко розкриваються образ українського захисника, тема історичної пам'яті та національної ідентичності. Встановлено, що ці теми передаються через конкретну людину, її обличчя, погляд, життєвий досвід, зв'язок із родиною, культурою, історією та сучасною боротьбою за Україну. Образ захисника розвивається від майданних портретів до госпітальних і фронтових пастелей, розписів військової каплиці на Аскольдовій Могилі та меморіальних творів, пов'язаних із пам'яттю про загиблих.

Отже, творчість Марини Соченко є важливою частиною сучасного українського мистецтва. У її роботах особисте, родинне, історичне й національне тісно пов'язані між собою. Історична пам'ять і національна ідентичність розкриваються не через зовнішні декларації, а через конкретні образи людей, їхній досвід, пам'ять і зв'язок з Україною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В. Зарецький : мистецький альбом. Київ : Видавець Бихун В. Ю., 2025. 320 с. : іл.
2. Авраменко О. Терези і долі Віктора Зарецького : творчий шлях митця як фокусування процесів трансформації художнього життя в Україні 50-х – 80-х рр. ХХ ст. / Акад. мистецтв України, Ін-т проблем сучасного мистецтва. Київ : Інтертехнологія, 2006. 239 с. : іл.
3. Вишеславський Г. А. Contemporary art України – від андеграунду до мейнстріму : наук. дослідження / Нац. акад. мистецтв України, Ін-т проблем сучасного мистецтва. Київ : ІПСМ НАМ України, 2020. 253 с. URL:
https://www.mari.kiev.ua/sites/default/files/inline-images/pdfs/Vysheslavsky_contemporary_art_of_Ukraine_2020.pdf (дата звернення: 09.05.2026).
4. Дорохова В. В. Образ воїна в українському живописі 2014–2024 років: теми, ідеї, символи // Вісник Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. 2026. [Прийнято до друку].
5. Етнографічний хор «Гомін» Леопольда Ященка. [Публікація із зображенням твору Марини Соченко] [Електронний ресурс] // Facebook. 2025. 19 верес. URL: <https://www.facebook.com/share/p/17a3n6Q4kP/> (дата звернення: 09.05.2026).
6. Жінка у мистецтві. Марина Соченко [Електронний ресурс] // Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. Новини бібліотеки. 2023. 30 жовт. URL: <https://naoma.edu.ua/novyny-biblioteku/zhinka-u-mystecztvi-maryna-sochenko/> (дата звернення: 08.05.2026).
7. З галереї портретів Марини Соченко [Електронний ресурс] // Платформа Українського інституту національної пам'яті. URL: <https://ui.uinpr.gov.ua/uk/publication/gallery/z-galereyi-portretiv-maryny-sochenko> (дата звернення: 09.05.2026).

8. Загаєцька О. Євромайдан Марини Соченко // Образотворче мистецтво. 2014. № 1. С. 123 : іл.
9. Іванов В. [Публікація із зображенням твору Марини Соченко «Герої не вмирають» [Електронний ресурс] // Facebook. 2026. 5 трав. URL: <https://www.facebook.com/share/p/18Sf8jzxji/> (дата звернення: 09.05.2026).
10. Козаченко Г. Свята жіночність – материнство // Аграрний тиждень. Україна. 2011. № 09 (178), 14–20 берез. С. 16.
11. Костура Д. Марина Соченко та її ікони : про розписи військової каплиці на Аскольдовій могилі [Електронний ресурс] // День. 2019. 24 жовт. URL: <https://day.kyiv.ua/article/poshta-dnya/maryna-sochenko-ta-yiyi-ikony> (дата звернення: 08.05.2026).
12. Ламонова О. Свято кожного дня: про живопис Марини Соченко // Культура і життя : українська щотижнева газета. 2020. № 18 (25 верес.). С. 13 : іл.
13. Ложкіна А. Перманентна революція. Мистецтво України ХХ – початку ХХІ століття. Київ : ArtHuss, 2019. 544 с.
14. Лук'янчук Г. І знову про Євгена Чикаленка // Культура і життя: Українська щотижнева газета. 2017. № 1–2 (13 січ.). С. 19 : іл. На фото: Євген Чикаленко (онук), Людмила Чикаленко та художниця Марина Соченко.
15. Майдан від першої особи: мистецтво на барикадах. Вип. 2 / УІНП ; упоряд.: Т. Ковтунович, Т. Привалко ; літ. ред. Т. Небесна. Київ : К.І.С., 2018. 302 с. : фот.
16. Марина Соченко: від школи Зарецького до літопису Героїв України [Електронний ресурс] // Instagram-сторінка Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. 2025. 25 лют. URL: https://www.instagram.com/p/DGfTnaVNT_H/ (дата звернення: 08.05.2026).
17. Медвідь В. [Публікація про життя і творчість Марини Соченко з добіркою репродукцій її творів] [Електронний ресурс] // Facebook : From Ukraine With Art. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/> (дата звернення: 09.05.2026).

18. Мистецтво шістдесятників. Традиції і новаторство : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 30 листоп. 2017 р. / НАМ України, Ін-т культурології, ІПСМ ; Музей шістдесятництва. Київ : [б. в.], 2017. 47 с.
19. Міщенко Г. Глибина етнічної самобутности Марини Соченко // Артанія. 2011. № 4 (25). С. 116–119.
20. Міщенко Г. Реалізм в його ідеалі // Образотворче мистецтво. 2007. № 3. С. 69–70 : іл. Марина Соченко.
21. Міщенко Г. Реалізм Марини Соченко в його ідеалі // Українська культура. 2007. № 4. С. 24–25 : іл.
22. Овчаренко Е. Марина Соченко готується до ювілею [Електронний ресурс] // I-UA.tv. 2023. 18 лют. URL: <https://i-ua.tv/culture/80032-maryna-sochenko-hotuietsia-do-iuvileiu> (дата звернення: 08.05.2026).
23. Перша художниця на передовій: Марина Соченко створила понад 60 портретів українських військових [Електронний ресурс] // Громадське радіо. 2017. 9 груд. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/kyiv-donbas/persh-a-hudozhnytsya-na-peredoviy-maryna-sochenko-stvoryla-ponad-60-portretiv-u-krayinskyh-viyskovykh> (дата звернення: 09.05.2026).
24. Петрашик В. Українське мистецтво в колекції Музею Зіммерлі: стилістичні та регіональні особливості. *Українська академія мистецтва*. 2025. Вип. 37. С. 156–163. DOI: <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2025-37-18>.
25. Селівачов М. Сільська мода ХХ століття в українському вбранні та текстилі // Народна творчість та етнологія. 2023. № 1 (397). С. 65–74. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2023.01.065>.
26. Скляренко Г. Дві історії українського мистецтва ХХ століття: у виданнях 1971 та 2007 років // Народознавчі зошити. 2024. № 6 (180). С. 1509–1514. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2024.06.1509>.
27. Скляренко Г. «Нова хвиля» і українське мистецтво кінця ХХ століття // Сучасне мистецтво. 2009. Вип. 6. С. 188–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/S_myst_2009_6_18 (дата звернення: 09.05.2026).

28. Скляренко Г. Українське мистецтво другої половини ХХ століття: регіональні проблеми і загальний контекст: частина перша // Студії мистецтвознавчі. 2009. № 1. С. 67–78. URL: <https://sm.etnolog.org.ua/zmist/2009/1/67.pdf> (дата звернення: 09.05.2026).
29. Скотнікова О. Конгрес Українських Націоналістів ініціює перейменування вулиці у Києві на честь загиблого Любомира «Рікі» Соченка [Електронний ресурс] // Вечірній Київ. 2025. 19 верес. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/117560/> (дата звернення: 08.05.2026).
30. Смирна Л. В. Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві : монографія / Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України. Київ : Фенікс, 2017. 480 с. : іл.
31. Соколова С. Епоха на полотнах // Культура і життя : укр. щотиж. газ. 2016. № 4 (29 січ. – 4 лют.). С. 8 : іл. VII Всеукраїнська бієнале історичного жанру «Україна від Трипілля до сьогодення в образах сучасних художників».
32. Солярська-Комарчук І. Виміри свободи українського мистецтва кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття та їх прояв у тогочасних мистецьких об'єднаннях // Notes on Art Criticism. 2024. Т. 24, № 1. С. 45–55. DOI: <https://doi.org/10.63009/noac/1.2024.45>.
33. Солярська-Комарчук І. Неоміфологічна свідомість та її прояв у мистецтві неоекспресіонізму // Актуальні питання гуманітарних наук. 2024. Вип. 73, т. 3. С. 132–137. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-3-20>.
34. Солярська-Комарчук І. Розвиток неоекспресіонізму в живописі Польщі та України: досвід боротьби за гідність // Вісник Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. 2025. № 3. С. 170–179. DOI: <https://doi.org/10.32782/naoma-bulletin-2025-3-20>.
35. Солярська-Комарчук І. Український неоекспресіонізм: витоки напрямку та співвідношення із трансавангардом // Українська академія мистецтва. 2024. Вип. 36. С. 172–179. DOI: <https://doi.org/10.32782/2411-3034-2024-36-18>.

36. Соченко М. Методичні рекомендації з формального та колористичного вирішення ескізу // Українська академія мистецтва. 2015. Вип. 24. С. 59–73 : іл.
37. Соченко М. Обличчя Майдану : живопис, графіка / М. Соченко // Цвід А. Клич Майдану: літопис самовидця, поема. Київ : Укр. пріоритет, 2015. 87, [1] с. : іл.
38. Соченко М. П., Зорко А. Є. Творча спадщина Миколи Самокиша: загальні особливості батального жанру // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. пр. 2023. Вип. 43. С. 45–50. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-2180.43.2023.286834>.
39. Соченко М. П., Коваленко С. С. Розписи у військовій каплиці Воздвиження Чесного Хреста Господнього на Аскольдовій Могилі в Києві: альбом репродукцій / відп. ред. В. Попович. Київ: Стікс, 2020. 40 с. : іл.
40. Соченко М. П. Методичні рекомендації з викладання живопису на I курсі спеціалізації «Реставрація» / М-во культури України ; НАОМА, ф-т образотв. мистецтва, каф. живопису і композиції. Київ : НАОМА, 2018. 16 с. : іл.
41. Соченко М. П. Мистецька спадщина Осипа Куриласа: батальний жанр // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2023. № 1. С. 185–190. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2023.277661>.
42. Соченко Марина Петрівна [Електронний ресурс] // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соченко_Марина_Петрівна (дата звернення: 09.05.2026).
43. Соченко Марина Петрівна [Електронний ресурс] // Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури. URL: <https://naoma.edu.ua/akademiya/struktura/fakultety-ta-kafedry/fakultet-obrazotvorchogo-mystecztva-ta-restavraciyi/kafedra-zhyvopysu/sochenko-maryna-petrivna/> (дата звернення: 09.05.2026).

44. Степовик Д. Здвиженська каплиця на Оскольдовій могилі. Малярство Петра Дейлика і Марини Соченко / Дмитро Степовик; іл. Марини Соченко, Георгія Лук'янчука; наук. ред. Анна Левчук. Київ: Дніпро, 2021. 128 с. : іл.
45. У Національному музеї літератури України відбулось відкриття виставки «Держава будується нині» Марини Соченко [Електронний ресурс] // Літературна Україна. 2023. 3 серп. URL:<https://litukraina.com.ua/u-nacionalnomu-muzei-literaturi-ukraini-vidbulos-vidkrittja-vistavki-derzhava-buduietsja-nini-marini-sochenko/> (дата звернення: 09.05.2026).
46. Україна від Трипілля до сьогодення в образах сучасних художників : каталог четвертої всеукраїнської виставки / авт. вст. ст. В. Чепелик ; упоряд.: О. Мельник, О. Соловей, М. Дерегус [та ін.] ; М-во культури України ; НСХУ. Київ : [б. в.], 2010. 202 с. : іл. Виставка експонувалась з 21 січ. по 7 лют. 2010 р. у виставкових залах Центрального будинку художника НСХУ в Києві.
47. Українська академія мистецтва : дослідн. та наук.-метод. пр. Вип. 11 / Мін-во культури і мистецтв України ; НАОМА. Київ : НАОМА, 2004. 400 с. : іл. Зміст укр., англ.
48. Федорук О. К. Перетин знаку: вибрані мистецтвознавчі статті: у 3 кн. / Академія мистецтв України, Ін-т проблем сучасного мистецтва. Київ: Видавничий дім А+С, 2006–2008. Кн. 1 : Історія та теорія мистецтва. Постаті. Народна творчість. 2006. 259 с. : іл.
49. Федорук О. Шляхетна мистецька презентація // Образотворче мистецтво. 2018. № 1. С. 12–15: іл. Про виставку «Україна від Трипілля до сьогодення в образах сучасних художників» у Центральному Будинку художника НСХ України.
50. Фрески Військової каплиці на Аскольдовій могилі [Електронний ресурс] // SPILNO. 2021. 28 берез. URL: <https://spilno.org/article/fresky-viiskovoi-kaplytsi-na-askoldovii-mohyli> (дата звернення: 08.05.2026).

51. Художниця Марина Соченко запрошує на ювілейну виставку [Електронний ресурс] // Український репортер. 2019. 4 лют. URL: <https://ukrreporter.com.ua/culture/hudozhnytsya-maryna-sochenko-zaproshuye-na-yuvilejnu-vystavku.html> (дата звернення: 09.05.2026).
52. Цимбалюк М. Пастелі мужності // Культура і життя : Українська щотижнева газета. 2017. № 52 (29 груд.). С. 3 : іл. Про виставку пастельних портретів бійців АТО художниці Марини Соченко (Київ).
53. Соченко М. П. Інтерв'ю з художницею Мариною Соченко : [інтерв'ю] / розмову вела В. В. Дорохова. Особистий архів В. В. Дорохової. 09.05.2025.
54. Соченко М. П. Інтерв'ю з художницею Мариною Соченко: [інтерв'ю] / розмову вела В. В. Дорохова. Особистий архів В. В. Дорохової. 29.04.2026.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

- Іл. 2. 1. Марина Соченко з мамою. 80-ті роки. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 2. Марина Соченко. Автопортрет. 1981. Полотно, олія. Джерело зображення: публікація у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/1CzUWHRxHU/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 3. Марина Соченко. «Весільний коровай». 1989. Мішана техніка. 210 × 245. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026. Дипломна робота в КДХІ, нині НАОМА.
- Іл. 2. 4. Марина Соченко. «Гусячий рай». 1990. Полотно, темпера. 100 × 120. Джерело зображення: сторінка Марини Соченко в Instagram. URL: <https://www.instagram.com/marynasochenko/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 5. Марина Соченко. «Знову цвітуть каштани». 1990. Полотно, темпера. 100 × 100. Джерело зображення: сторінка Марини Соченко в Instagram. URL: <https://www.instagram.com/marynasochenko/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 6. Марина Соченко. «Бабуся Одарка. Онуки не їдуть». 1992. Полотно, темпера. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 7. Марина Соченко. «Стелися, барвінку, низенько». 1992. Картон, темпера. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Іл. 2. 8. Марина Соченко. Автопортрет. 1994. Папір, пастель. Джерело зображення: публікація у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1CjTR8qjDu/>. Дата звернення: 15.05.2026.

- Іл. 2. 9. Марина Соченко. Триптих «Світе ясний, світе тихий». 1998. Полотно, темпера. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL:<https://www.facebook.com/share/p/1KiAQ C1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026. Дипломна робота в аспірантурі.
- Іл. 2. 10. Марина Соченко. «Осінній подарунок». 2000. Полотно, темпера. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 11. Марина Соченко. Автопортрет з сином. 2000. Полотно, темпера. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 12. Марина Соченко. Портрет матері художниці. 2002. Полотно, темпера. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 13. Марина Соченко. «Любов». 2006. Полотно, темпера. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 14. Марина Соченко. «Зимовий сон». 2006. Полотно, темпера. 90 × 90. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 15. Марина Соченко. Натюрморт «Дари української землі». 2015. Полотно, олія. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL:<https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 16. Марина Соченко. Портрет баби Олени. 1988. Полотно, олія. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.

- Іл. 2. 17. Марина Соченко. Автопортрет з синами. 2025. Акрил. 90 × 70. Джерело зображення: публікація сторінки «Етнографічний хор “Гомін” Леопольда Ященка» у Facebook від 19.09.2025. URL: <https://www.facebook.com/share/p/17a3n6Q4kP/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 18. Марина Соченко під час виступу з хором «Гомін» на власній виставці в школі № 129. 2016. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 19. Марина Соченко під час роботи над картиною «Барикада на Інститутській». 2014. Джерело зображення: сторінка Марини Соченко у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/marynasochenko>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 20. Марина Соченко під час поїздки на фронт з групою МПЗ ЗСУ. 2017. Джерело зображення: сторінка Марини Соченко у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/marynasochenko>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 2. 21. Марина Соченко з бійцями 28-ї бригади. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 22. Марина Соченко з бійцями 28-ї бригади. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 23. Марина Соченко з бійцями 28-ї бригади. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 24. Марина Соченко з бійцями 28-ї бригади. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 25. Марина Соченко з бійцями 28-ї бригади. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 26. Марина Соченко у госпіталі в Часовому Яру. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 27. Марина Соченко разом із персоналом госпіталю в Часовому Яру під час шиккування. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 28. Марина Соченко у Слов'янську. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.

- Іл. 2. 29. Виставка для військовослужбовців 93-ї окремої механізованої бригади «Холодний Яр» з нагоди ротації. Селище Черкаське, Дніпропетровська область. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 2. 30. Марина Соченко під час роботи на Майдані. Віче, грудень 2013. Джерело зображення: особистий архів Марини Соченко.
- Іл. 3. 31. Марина Соченко. Ікона «Покрова Богородиці». Військова каплиця на Аскольдовій Могилі. 2019. Стіна, кейм. 280 × 230. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 3. 32. Марина Соченко під час роботи над розписом військової каплиці. 2019. Джерело зображення: публікація у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/18ZAF1Jbbd/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 3. 33. Марина Соченко під час роботи над розписом військової каплиці. 2019. Джерело зображення: публікація у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/1BAtoaezh6/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 3. 34. Марина Соченко. Портрети С. Петлюри, А. Мельника, С. Бандери. Військова каплиця на Аскольдовій Могилі. 2020. Стіна, кейм. Джерело зображення: Соченко М. П., Коваленко С. С. Розписи у військовій каплиці Воздвиження Чесного Хреста Господнього на Аскольдовій Могилі в Києві : альбом репродукцій / відп. ред. В. Попович. Київ : Стікс, 2020. С. 37.
- Іл. 3. 35. Марина Соченко у Військовій каплиці з чоловіком Петром Дейликом. 2020. Джерело зображення: публікація у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/18tGHXBWgP/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Іл. 3. 36. Марина Соченко. Портрет Т. Г. Шевченка. 2015. Полотно, темпера. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.

- Лл. 3. 37. Марина Соченко. Портрет полковника Євгена Коновальця. 2023. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Лл. 3. 38. Марина Соченко. «Ой чий то кінь стоїть». Українська народна пісня. 2004. Полотно, темпера. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Лл. 3. 39. Марина Соченко. «Ой коню, мій, коню». 1992. Полотно, темпера. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Лл. 3. 40. Марина Соченко. «Лелеки біля хати». 2022. Полотно, олія. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Лл. 3. 41. Марина Соченко. «Вічна пам'ять героям. Добровольцям, які загинули за Україну, присвячується». 2015. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Лл. 3. 42. Марина Соченко. «Ніч на барикаді». 2014. Полотно, олія. Джерело зображення: публікація В. Медвідя на сторінці «From Ukraine With Art» у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1KiAQC1W3S/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Лл. 3. 43. Марина Соченко. «Народне Віче 1-го грудня». 2013. Полотно, олія. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Лл. 3. 44. Марина Соченко. Портрет Героя Небесної Сотні Ігоря Пехенька. 2021. Папір, пастель. Джерело зображення: сторінка Марини Соченко в Instagram. URL: <https://www.instagram.com/marynasochenko/>. Дата звернення: 15.05.2026.
- Лл. 3. 45. Марина Соченко. Микола Діденко, голова Київської обласної організації НРУ. 2014. Папір, пастель. Джерело зображення: Соченко М.

Обличчя Майдану : живопис, графіка / М. Соченко // Цвід А. Клич Майдану: літопис самовидця, поема. Київ : Укр. пріоритет, 2015. 87, [1] с. : іл.

- Іл. 3. 46. Марина Соченко. Ігор. Луганськ. Поранений на Майдані. 2014. Папір, пастель. Джерело зображення: Соченко М. Обличчя Майдану : живопис, графіка / М. Соченко // Цвід А. Клич Майдану: літопис самовидця, поема. Київ : Укр. пріоритет, 2015. 87, [1] с. : іл.
- Іл. 3. 47. Марина Соченко. Учасник Майдану Олег Мартищенко. 2014. Папір, пастель. Джерело зображення: Соченко М. Обличчя Майдану : живопис, графіка / М. Соченко // Цвід А. Клич Майдану: літопис самовидця, поема. Київ : Укр. пріоритет, 2015. 87, [1] с. : іл. Загинув під Миколаєвом у 2022 р.
- Іл. 3. 48. Марина Соченко. «Буде тобі, враже, як Україна скаже». 2024. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Іл. 3. 49. Марина Соченко. «Мамай-Переможець». 2024. Полотно, акрил. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Іл. 3. 50. Марина Соченко. Портрет поета-воїна Юрія Руфа. 2023. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Іл. 3. 51. Марина Соченко. «Пам'яті героям-кіборгам, які загинули в ДАПі 3 жовтня 2014 року». 2021. Полотно, акрил. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Іл. 3. 52. Марина Соченко. «Молитва за Маріуполь». 2024. Полотно, темпера. Джерело зображення: фото з виставки в Білоцерківському краєзнавчому музеї. Авторське фото.
- Іл. 3. 53. Марина Соченко. «Портрет сина Любомира. Герої не вмирають!». 2026. Акрил. 80 × 60. Джерело зображення: публікація В. Іванова у Facebook від 05.05.2026. URL: <https://www.facebook.com/share/p/18Sf8jzxji/>. Дата звернення: 15.05.2026.